

HET KONINGSPLEIN

EN DE WARANDEWIJK

De collectie
BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

Adviescomité

Christine Denayer, Dienst Monumenten en Landschappen
Ode Goossens, Dienst Monumenten en Landschappen
Brigitte Vander Bruggen, Dienst Monumenten en Landschappen
Marc Gierst, graficus
David Stephens, gespecialiseerd journalist

Tekst en iconografische research
Manoëlle Wasseige

Dankbetuigingen

Wij bedanken alle personen en instellingen die ons geholpen hebben bij de realisatie van deze uitgave : het Stadsarchief van Brussel, het Algemeen Rijksarchief, de Koninklijke Bibliotheek (prentenkabinet), het KIKP (fotografische dienst), de Regie der Gebouwen, en verder Marcel Celis, Fabrice de Kerckhove en Marcel Vanhulst.

ILLUSTRATIES

b = bovenaan; o = onderaan; m = midden; l = links; r = rechts

Stadsarchief van Brussel : 2 (b), 4, 5 (o), 13 (o), 14, 16-17 (o), 20 (b-o), 22 (b-o), 23 (b-o), 24 (b-o), 25, 26 (o), 32-33, 37 (o), 40 (o), 41, 42 (b), 43 (o), 44 (b-l-o), 48, (o), 50 (o); Algemeen Rijksarchief: 10 (r), 13 (b), 15, 18-19 (b), 32 (b), 42 (o); Koninklijke Bibliotheek Albert I : 5 (b), 6 (l), 7 (c), 8-9, 10 (l), 11, 12, 16 (b), 17 (b), 18 (o), 26 (b), 28 (b), 46 (b), 48 (b), 49 (b), 50 (b); Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (ACL) : 2-3 (o), 6 (r), 19 (o), 31 (o), 33, 41 (b-o), 45 (r); Lucien Ronday : 27 (b); Marcel Vanhulst, Brussels Hoofdstedelijk Gewest : omslagfoto's, 1, 18 (b), 27 (o), 30 (o), 31 (r-l), 35, 36, 37 (b), 38-39 (achtergrond), 40 (b), 46-47 (o); Vlaamse Gemeenschap, Dienst Monumenten en Landschappen : 7 (b); Manoëlle Wasseige : 21, 28 (o), 28-29, 30 (b), 34, 38 (b-o), 43 (b), 45 (o), 47 (b), 49 (o)

INLICHTINGEN

**Koninklijke Musea
voor Schone Kunsten**
Museumstraat 9
1000 Brussel
Tel. 02/508.33.33
Verzamelingen oude
en moderne kunst

Paleis voor Schone Kunsten
Koningsstraat 10
1000 Brussel
Tel. 02/507.82.11

Museum van de Dynastie
(voormalig hotel Belle-Vue)
Paleizenplein 7
1000 Brussel
Tel. 02/511.44.25
De geschiedenis van het
Belgisch koningshuis van
Leopold I tot Boudewijn I

BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

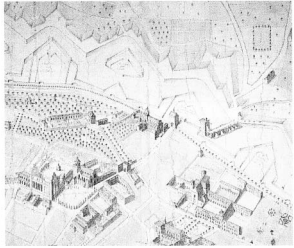
HET KONINGSPLEIN

EN DE WARANDEWIJK

DE KOUDENBERG.....	2
HET ONTSTAAN VAN HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK.....	8
De rol van de kloosters	18
Aristocraten en burgers	21
Het Paleis van Karel van Lotharingen.....	26
HET PARK VAN BRUSSEL.....	32
De Koningsstraat en het Hotel Errera	40
Het Academienpaleis en de Koninklijke Stallingen	42
Het Paleis der Natie	44
Het Koninklijk Paleis	46

DE KOUDENBERG

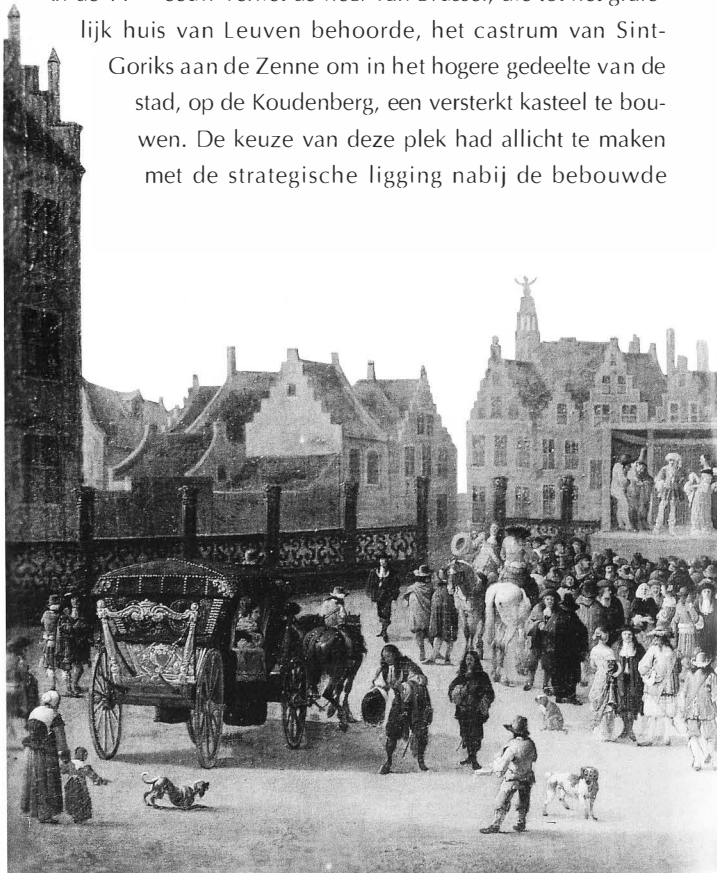
Stadsplan uit de 18de eeuw waarop de ligging van het hof van Brussel te zien is langs de 14de-eeuwse stadswallen.

Met de brand van het oude Hof van Brabant op de Koudenberg in 1731 werden zeven eeuwen geschiedenis weggevaagd. Veertig jaar later, in het begin van de jaren 1770, zou op de vrijgekomen plaats onder impuls van de Oostenrijkse regering en het Brusselse stadsbestuur het Koningsplein en de Warandewijk verrijzen, een groots architecturaal ensemble in classicistische stijl

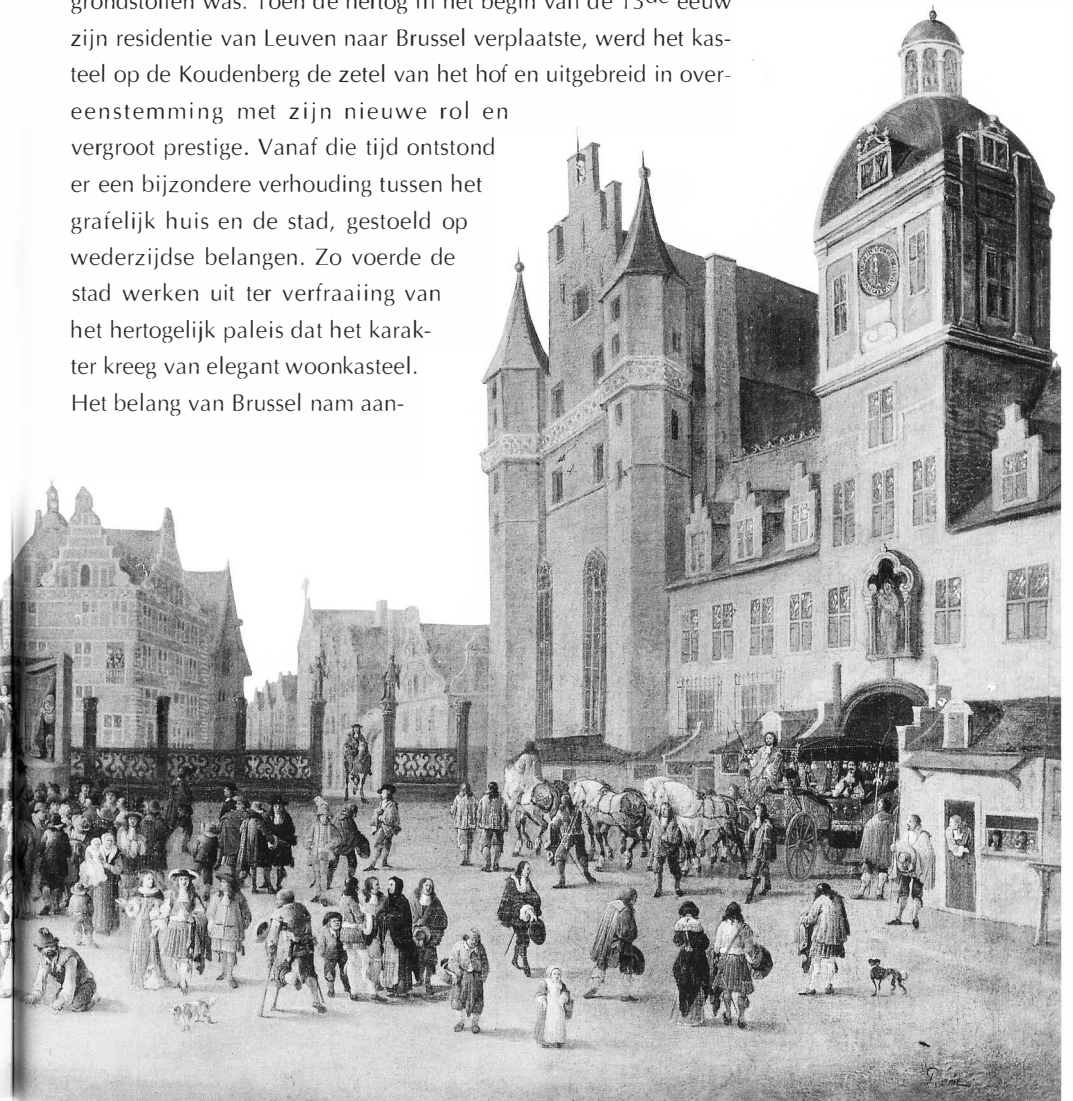
GESCHIEDENIS VAN EEN PALEIS

In de 11de eeuw verliet de heer van Brussel, die tot het grafelijk huis van Leuven behoorde, het castrum van Sint-Goriks aan de Zenne om in het hogere gedeelte van de stad, op de Koudenberg, een versterkt kasteel te bouwen. De keuze van deze plek had allicht te maken met de strategische ligging nabij de bebouwde

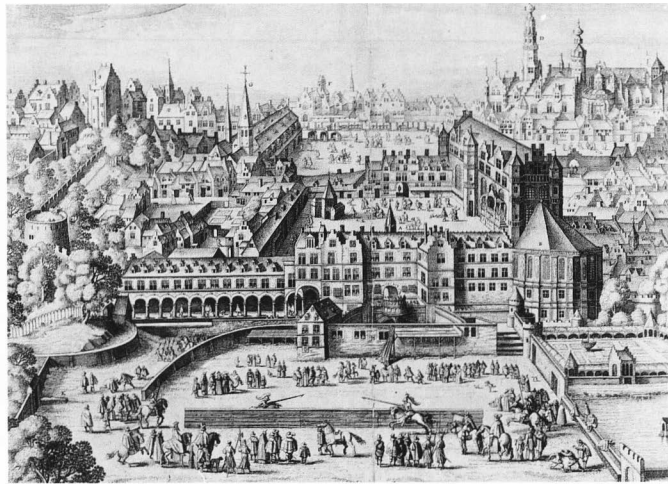
delen van de stad, de weg naar Leuven waar de hertog van Brabant verbleef, en het Zoniënwood dateen reserve voor wild en grondstoffen was. Toen de hertog in het begin van de 13de eeuw zijn residentie van Leuven naar Brussel verplaatste, werd het kasteel op de Koudenberg de zetel van het hof en uitgebreid in overeenstemming met zijn nieuwe rol en vergroot prestige. Vanaf die tijd ontstond er een bijzondere verhouding tussen het grafelijk huis en de stad, gestoeld op wederzijdse belangen. Zo voerde de stad werken uit ter verfraaiing van het hertogelijk paleis dat het karakter kreeg van elegant woonkasteel. Het belang van Brussel nam aan-

Toneelopvoering op het Baliënplein in de 18de eeuw.

Algemeen zicht op het Hof van Brussel. Op de voorgrond, de vorstelijke woonvertrekken, gebouwd door Filips de Goede en Keizer Karel. Rechts, het dichtst bij de stad, bevinden zich de Magna Aula en de hofkapel. Daar tegenover een lager bouwwerk uit de tijd van Keizer Karel. Op de achtergrond merken we het Baliënplein en de oude Sint-Jacobskerk. Gravure uitgegeven door de Mompere omstreeks 1550.

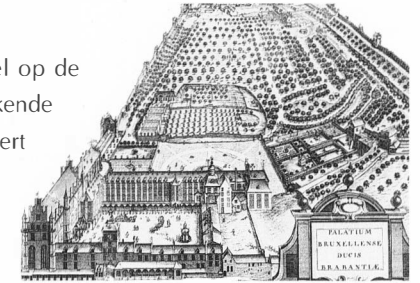
zienlijk toe na de vereniging van de Nederlanden met het hertogdom Boergondië in het begin van de 15de eeuw, toen Filips de Goede de stad als zijn voornaamste residentie koos. Na de dood van Maria van Boergondië, die gehuwd was met Maximiliaan van Oostenrijk, kwamen de Nederlanden in het bezit van de Habsburgers. Het nieuwe hof behield zijn schittering tot aan de troonsafstand van Keizer Karel in 1555.

De gotische en renaissance-gebouwen van het hof waren gegroepeerd in een vierhoek en boden een nogal heterogene zij het schilderachtige aanblik, resultaat van de persoonlijke smaak en architecturale grillen van de opeenvolgende vorsten. Omdat een geschikte ruimte voor raadsvergaderingen en festiviteiten ontbrak, liet Filips de Goede de 'Magna Aula' (1452-1459) bouwen, een luisterrijk gebouw in witte steen dat het paleiscomplex scheidde van de stad. In het verlengde van deze grote zaal liet Keizer Karel een grote hofkapel (1522-1552) optrekken in de gracieuze laatgotische stijl die toen nog de mode was in onze streken. De ingang van het paleis gaf uit op het Baliënplein waarrond grote patriciërs-huizen stonden van onder meer de families de Croÿ, Hoorne, Chimay, Ravenstein en Lalaing. Ook een kapittel van kannuniken had er een kerk gebouwd. Het toenmalige hart van Brussel was een trefpunt voor handelaars en de uitverkoren locatie voor allerlei feestelijkheden, spektakels en optochten door de stad.

Van wildbaan tot wandelpark

Waarschijnlijk was er van bij de bouw van het kasteel op de Koudenberg een tuin of park gepland, maar de eerste bekende vermelding - van een wijngaard en een wildpark - dateert pas uit de 14de eeuw. Van Filips de Goede tot Keizer Karel vonden aankopen en onteigeningen van gronden plaats, waardoor het park telkens vergroot en veranderd werd. Zo ontstond een domein van zowat 35 hectare met natuurlijke glooiingen, hoofdzakelijk begroeid met wildrijk loofbos van verschillende soorten, de 'Warande' genaamd. Naast dit beboste park was er nog een kleiner park dat via een portaal verbonden was met het paleis. Het bestond enerzijds uit een bloementuin en een vijver, anderzijds uit een omsloten tuin met een waterbekken, de 'Feuillée' genaamd. Tussen beide lagen een bolbaan en een toernooiveld waar steekspelen en feesten gehouden werden.

De vorstelijke residentie verloor veel van zijn glans tijdens de godsdienstoorlogen, toen het hofleven op een laag pitje stond, maar vanaf 1598 herstelden de aartshertogen Albrecht en Isabella,

De beboste Warande en het kleine park van het oude Hof.

Onder de Boergondische hertogen werd het glooiende Warandepark een lusttuin met exotische dieren - leeuwen, beren, struisvogels, Indische ratten - en een volière. Dürer noteerde in zijn reisdagboek: "In Brussel heb ik achter het huis van de Koning fonteynen gezien, een doolhof en een dieren tuin. Nog nooit in mijn leven zag ik iets vermakelijkers en aangamers. Het was een waar paradijs."

Rechter pagina, midden:
Zicht op het binnenplein van het paleis na de brand van 1731. Een portaal met klokketoren, gebouwd door de aartsherzogen Albrecht en Isabella, gaf toegang tot het Baliënplein.

liefhebbers van de schone kunsten en een goede tafel, het paleis weer in zijn oude glorie. Ook de tuin werd heraangelegd. In het begin van de 17de eeuw moest het park van Brussel in niets onderdoen voor de Italiaanse tuinen met zijn waterspelen, rotspartijen, grotten en doolhof. De rest van de Warande verloor zijn functie van jachtdomein en werd ingenomen door een bloementuin, een vijver, wijngaarden en een orangerie.

De latere landvoogden brachten geen grote veranderingen meer aan, ongetwijfeld ook bij gebrek aan financiële middelen. De Spaanse Successieoorlog in het begin van de 18de eeuw bracht

De brandweer van Brussel beschikte over meerdere spuiten om branden te blussen. Maar door de strenge vorst konden ze niet worden gebruikt.

Interieur van de hofkapel (1525-1554) die gespaard bleef bij de brand en verder in gebruik bleef.

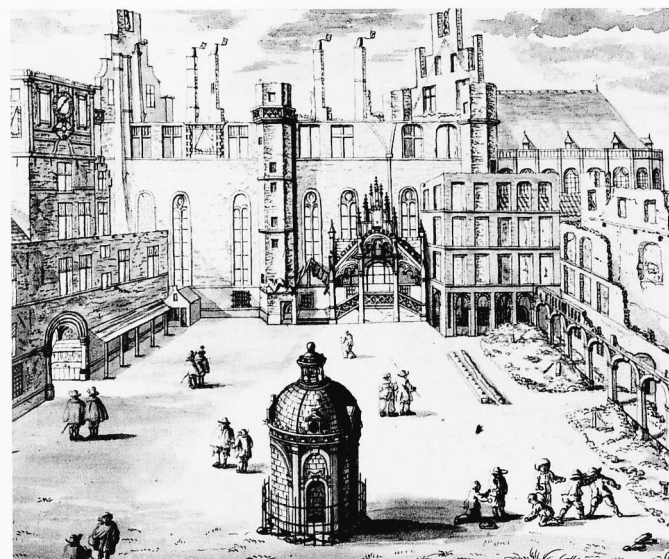
de Zuidelijke Nederlanden onder Oostenrijks bestuur. Pas in 1725 herwon het hertogelijk hof zijn vroegere luister met de aankomst van de nieuwe landvoogdes, aartschertogin Maria-Elisabeth.

Brand van het paleis

In de nacht van 3 op 4 februari 1731 werd het eeuwenoude paleis het slachtoffer van een verwoestende brand. Het vuur ontstond vermoedelijk in de keukens waar men gebak aan het klaarmaken was voor een bal, en verspreidde zich razendsnel over de rest van

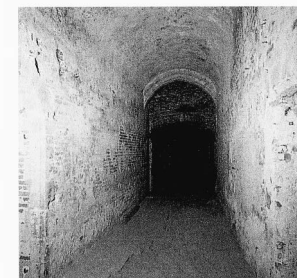
het gebouw. De landvoogdes Maria-Elisabeth kon zich ternauwernood in veiligheid brengen en moest haar toevlucht zoeken in het Nassaupaleis.

Het was niet de eerste maal dat er in het paleis brand uitbrak, maar door het vriesweer waren de waterleidingen bevroren wat het blussen fel bemoeilijkte. Op maandag 5 februari stonden alleen de hofkapel, die nagenoeg onbeschadigd was, en de muren van de Magna Aula nog recht. Meerdere personen verloren bij de brand het leven en onschatbare kunstwerken gingen in de vlammen op, onder meer de schilderijen van Rubens in de Magna

Aula. Gelukkig konden de Boergondische bibliotheek en vele wandtapijten worden gered.

Het Hof installeerde zich voorlopig in het Nassaupaleis in afwachting dat een beslissing getroffen werd over het verdere lot van het oude paleis. Het hofpersoneel bleef inmiddels tussen de ruïnes wonen, terwijl de kapel na een snelle restauratie weer in gebruik werd genomen. De Boergondische bibliotheek werd ondergebracht in het Domus Isabellae in het park. Het Baliënplein had niet onder de brand geleden en bleef een drukke ontmoetingsplaats.

DE ONDERAARDSE GEHEIMEN VAN HET KONINGSPLEIN

Een stukje oud Brussel onder de grond. Bij de aanleg van het Koningsplein werden de bestaande gebouwen volledig gesloopt, met uitzondering van enkele overblijfselen van het Hertogelijk Hof en het Hof van Hoogstraten, die tot op vandaag bewaard gebleven zijn op de kelderniveaus van de paviljoenen opgericht door de graaf van Spangenen en de abt van Grimbergen. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat eigenaar is van dit laatste gebouw, op de hoek van de Koningsstraat, heeft het initiatief gehad om de ondergrondse overblijfselen te restaureren en voor het publiek open te stellen. Van de Magna Aula rest nog slechts een fragment van een van de hoektorens. Daarentegen is de tweede kelder verdieping van de hertogelijke kapel, in 1533 gebouwd onder Keizer Karel, vrijwel intact bewaard. Deze ruimte, die dienst deed als voorraadkelder, zoals blijkt uit de lange gang waarop zes kamers uitkomen, wordt gestut door massieve achthoekige zuilen in witte zandsteen die doorliepen naar de hogere verdiepingen. Een deur in de dikke buitenmuur van de kapel gaf destijds uit op de oude Isabellastraat, in de 16de eeuw aangelegd onder de aartschertogin als verbinding tussen het Hof en de Sint-Michielskathedraal. Bij de aanleg van het Koningsplein werd een deel van deze straat overwelfd, de rest van het straattracé bleef bestaan tot aan de bouw van het Paleis voor Schone Kunsten in 1928. Aan deze straat is ondergronds ook nog een muurgedeelte bewaard van het oude Hof van Hoogstraten dat afgebroken werd voor de bouw van het Spangenhôtel.

Zicht op het Koningsplein met in het midden het standbeeld van Karel van Lotharingen.

HET ONTSTAAN VAN

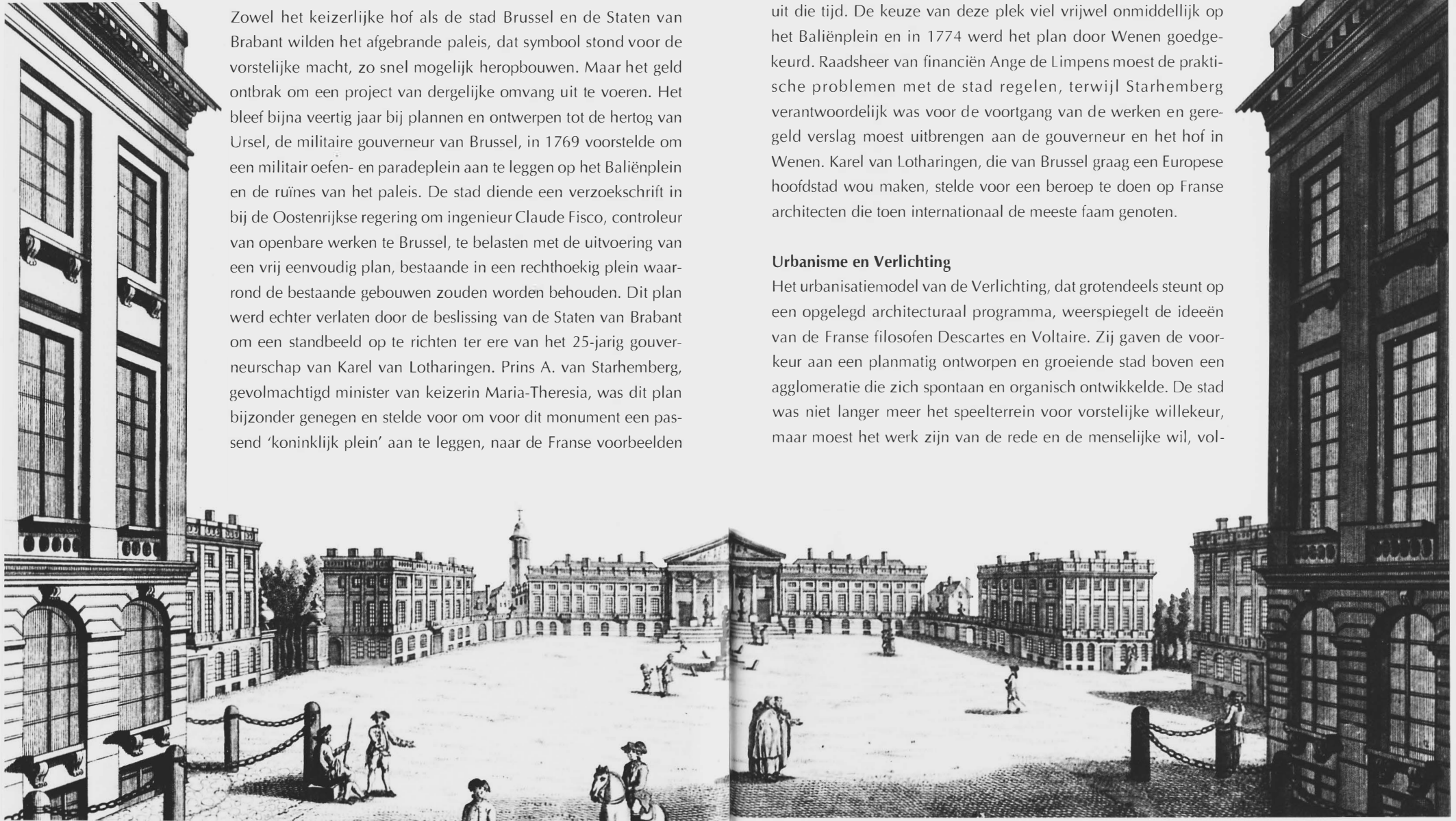
HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK

Zowel het keizerlijke hof als de stad Brussel en de Staten van Brabant wilden het afgebrande paleis, dat symbool stond voor de vorstelijke macht, zo snel mogelijk heropbouwen. Maar het geld ontbrak om een project van dergelijke omvang uit te voeren. Het bleef bijna veertig jaar bij plannen en ontwerpen tot de hertog van Ursel, de militaire gouverneur van Brussel, in 1769 voorstelde om een militair oefen- en paradeplein aan te leggen op het Baliënplein en de ruïnes van het paleis. De stad diende een verzoekschrift in bij de Oostenrijkse regering om ingenieur Claude Fisco, controleur van openbare werken te Brussel, te belasten met de uitvoering van een vrij eenvoudig plan, bestaande in een rechthoekig plein waar rond de bestaande gebouwen zouden worden behouden. Dit plan werd echter verlaten door de beslissing van de Staten van Brabant om een standbeeld op te richten ter ere van het 25-jarig gouverneurschap van Karel van Lotharingen. Prins A. van Starhemberg, gevolmachtigd minister van keizerin Maria-Theresia, was dit plan bijzonder genegen en stelde voor om voor dit monument een passend 'koninklijk plein' aan te leggen, naar de Franse voorbeelden

uit die tijd. De keuze van deze plek viel vrijwel onmiddellijk op het Baliënplein en in 1774 werd het plan door Wenen goedgekeurd. Raadsheer van financiën Ange de Limpens moest de praktische problemen met de stad regelen, terwijl Starhemberg verantwoordelijk was voor de voortgang van de werken en geregeld verslag moest uitbrengen aan de gouverneur en het hof in Wenen. Karel van Lotharingen, die van Brussel graag een Europese hoofdstad wou maken, stelde voor een beroep te doen op Franse architecten die toen internationaal de meeste faam genoten.

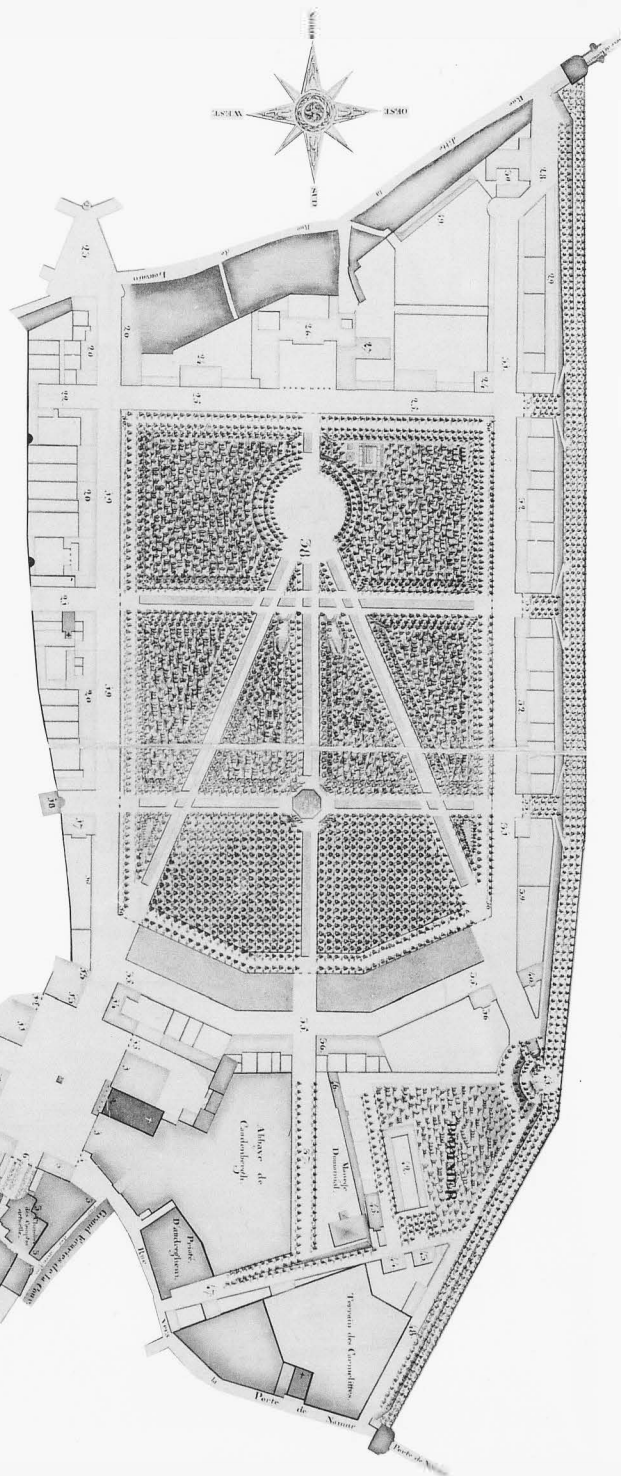
Urbanisme en Verlichting

Het urbanisatiemodel van de Verlichting, dat grotendeels steunt op een opgelegd architecturaal programma, weerspiegelt de ideeën van de Franse filosofen Descartes en Voltaire. Zij gaven de voorkeur aan een planmatig ontworpen en groeiende stad boven een agglomeratie die zich spontaan en organisch ontwikkelde. De stad was niet langer meer het speelterrein voor vorstelijke willekeur, maar moest het werk zijn van de rede en de menselijke wil, vol-

Als verlicht despote zette keizerin Maria-Theresia (1740-1780) zich gedurende heel haar regering in om de eenheid van haar staten te verstevigen en het levenspeil van haar onderdanen te verbeteren. De aanleg van de Koninklijke wijk kadert in het progressieve denken van de burgerij van die tijd.

Plattegrond uit 1779 van het nieuwe park, het Koningsplein en omgeving tussen de Leuvense Poort en de Naamse Poort.

De Koninklijke wijk werd voltooid onder keizer Jozef II (1780-1790), hoewel het project hem niet zo genegen leek. Hij vond dat de inrichting van het park en het nieuwe plein van slechte smaak getuigde en bovendien veel te duur uitviel.

1. Kerk van Sint-Jacob-op-de-Koudenberg.
2. Hotel gebouwd door de abt van de Koudenberg in 1776-1777, thans eigendom van de Bank Brussel Lambert.
3. Paviljoen opgericht door gravin de Templeuve in 1770, huidig gebouw van het Rekenhof.
4. De "Passage des Colonnes", gesloopt in 1827 bij de aanleg van het eerste stuk van de Regentschapsstraat.

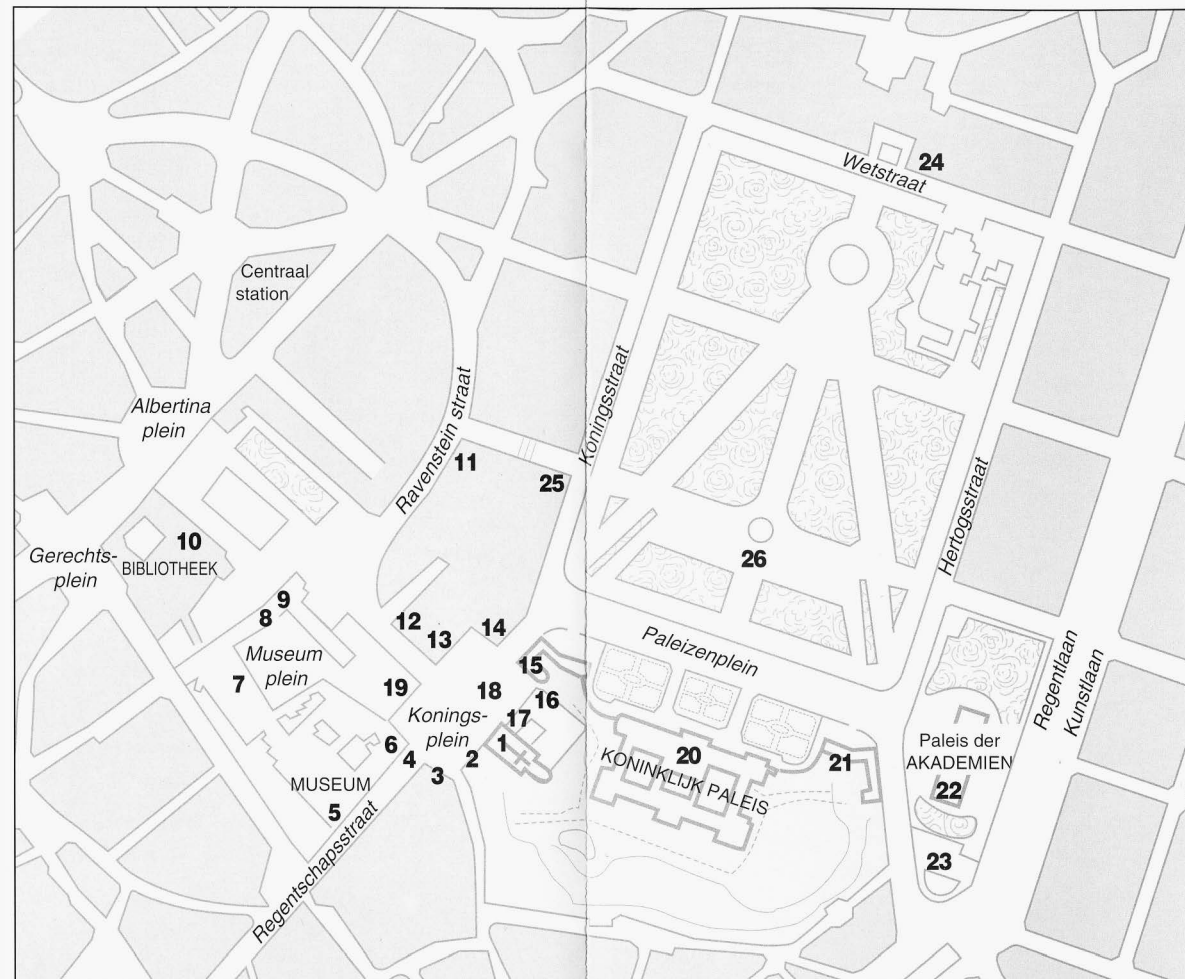
5. Paleis voor Schone Kunsten, ontworpen door A. Balat en ingewijd in 1880, Museum voor Schone Kunsten vanaf 1887.
6. Het voormalig hotel de Merode, aangekocht door het brouwersambacht in 1780, behoort vandaag tot de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten.
7. De twee neoklassieke vleugels die in 1827 aan het paleis van Karel van Lotharingen werden aangebouwd, maken eveneens deel uit van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten.

8. Het voormalig paleis van Karel van Lotharingen herbergt een aantal diensten van de Koninklijke Bibliotheek.
9. Protestantse kerk geïnstalleerd in de oude kapel van Karel van Lotharingen.
10. Koninklijke Bibliotheek Albert I, ingewijd in 1969.
11. Paleis voor Schone Kunsten, ontworpen door Victor Horta tussen 1920 en 1928.
12. Uitbreiding van de luxewinkel Old England, voltooid door Saintenoy in 1899.
13. Paviljoen van de graaf van Spangenberg uit 1776. Het gedeelte langs de kant

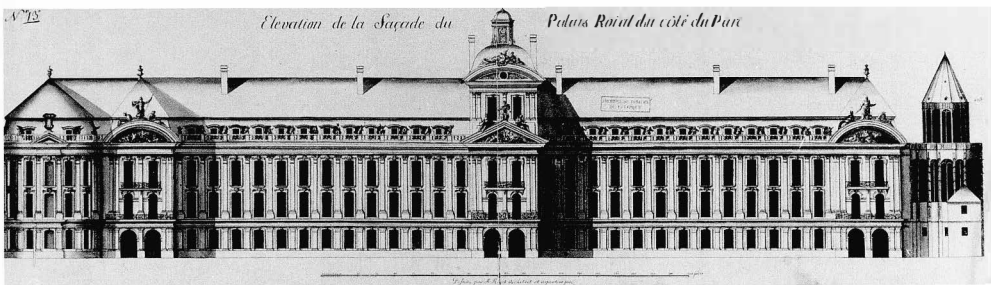
14. Paviljoen gebouwd door de abt van Grimbergen, thans ingenomen door het Brussel Hoofdstedelijk Gewest.
15. Voormalig hotel de Belle-Vue, geïntegreerd in de gebouwen van het Koninklijk Paleis, thans Museum van de Dynastie.
16. Portiek van Borgendaal.

17. Paviljoen opgericht door de abt van de Koudenberg in 1776-1777, thans gebouw van het Arbitragehof.
18. Standbeeld van Godfried van Bouillon.
19. Hoekpaviljoen gebouwd door de Keizerlijke Loterij in 1776-1778, vandaag ingang van het Museum voor Moderne Kunst.
20. Het Koninklijk Paleis, gebouwd op de plaats van de vroegere Heraldiekstraat en de hotels Bender en Belgiojoso.
21. Het hotel Walckiers, opgericht door de abt van Gembloers tussen 1783

- en 1786, maakt thans deel uit van het Koninklijk Paleis.
22. Academiëngebouw opgericht op de plaats van het oude refugiehuis van de abt van Park.
23. Voormalige koninklijke stallen, bijgebouw van de Koninklijke Academie.
24. Paleis der Natie.
25. Hotel Errera, voormalig refugiehuis van de abt van Grimbergen, gerestaureerd door de Vlaamse Gemeenschap.
26. Park van Brussel.

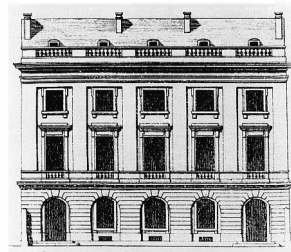
Karel Alexander van Lotharingen, schoonbroer van Maria-Theresia, was gouverneur-generaal van de Oostenrijkse Nederlanden van 1744 tot 1780. Geliefd bij de bevolking bevorderde hij de handel, nijverheid, het openbaar onderwijs en de schone kunsten.

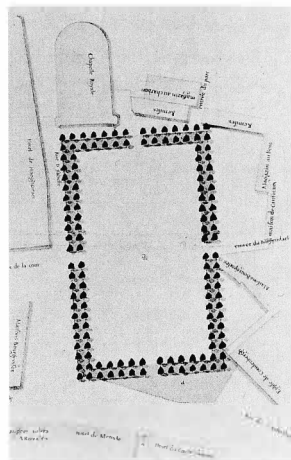
gens dewelke alle mensen waardig moeten kunnen wonen. Ondanks deze mooie principes had de Verlichtingsarchitectuur toch vooral belangstelling voor het decor van de stad en haar publieke, sociale en mondaine functies, veel minder voor de individuele leefomstandigheden. In de 18de eeuw zag men dan ook in de steden overal pleinen, hallen, fontein en schouwburgen verschijnen. Ook in de huizenbouw domineerde uniforme gevelrijen met grote soberheid. Soms kregen meerdere gebouwen zelfs één enkele gevelwand in de stijl van een paleis of herenhuis. De aanleg van 'koninklijke pleinen' kadert in dezelfde filosofie. Het waren uitgelezen plaatsen voor de oprichting van gelijkvormige huizenensembles. Wie hier een bouwperceel kocht, verplichtte zich trouwens de bouwvoorschriften terzake en een eeuwigdurende erfdiensbaarheid na te leven, zodanig dat het harmonische uitzicht van het plein gevrijwaard werd. Ook de wijdverbreide mode om in elke stad een standbeeld voor de vorst op te richten verklaart mee het ontstaan van deze pleinen. De evolutie in de uitbeelding van de vorst is opmerkelijk. Tot in de jaren 1750 werd hij afgebeeld als zegevierend krijgsman, daarna, onder invloed van de veranderende tijdgeest, als verlicht despoot en vreedstichter, in rechtstaande of gezeten houding. Om de blik van de voorbijgangers naar het centraal geplaatste standbeeld te leiden, werden de toegangswegen naar de pleinen in het midden van de zijden aangelegd. Straten die toch op de hoeken uitkwamen, werden gecamoufleerd door hekkens of arcades. De Franse 'Places royales' van Parijs, Nancy en Reims krijgen in de tweede helft van de 18de eeuw navolging in heel Europa. Tot de bekendste realisaties behoren het handelsplein in Lissabon, het Amaliënborgplein in Kopenhagen en natuurlijk het Koningsplein in Brussel.

Ontwerp van Royet voor de heropbouw van het 'Verbrande hof'. Na de brand van 1731 werden diverse plannen voorgesteld voor een nieuw hof in classicistische Franse stijl, maar geldgebrek belette de uitvoering.

De 'Recueil Élémentaire d'Architecture' van Jean-François de Neufforge is een van de basiswerken over classicistische architectuur samen met de werken van Jacques-François Blondel. De Neufforge bepleit gebouwen met sobere gevels, die de functie van het gebouw niet verraden. Vele gebouwen van de Koninklijke wijk zijn in deze stijl opgetrokken.

13

Een van de ontwerpen voor de heraanleg van het oude Baliënplein, voorgesteld door Louis-Joseph Baudour.

Architect Gilles-Barnabé Guimard, afkomstig van Amboise, studeerde aan de Académie royale d'Architecture in Parijs, waar hij kennismaakte met de vernieuwende inzichten van Jacques François Blondel. Hij vestigde zich in 1761 in Brussel en werkte er voor Jean Faulte, de architect van Karel van Lotharingen. Hoewel hij geen officieel ambt bekleedde, kreeg hij geregeld opdrachten van de overheid, onder meer voor een opmeting van het oude hertogelijke hof. Het project voor het Koningsplein en de Warandewijk zou zijn levenswerk worden. Hij verliet Brussel vermoedelijk in 1786 en overleed in Frankrijk in 1792.

14

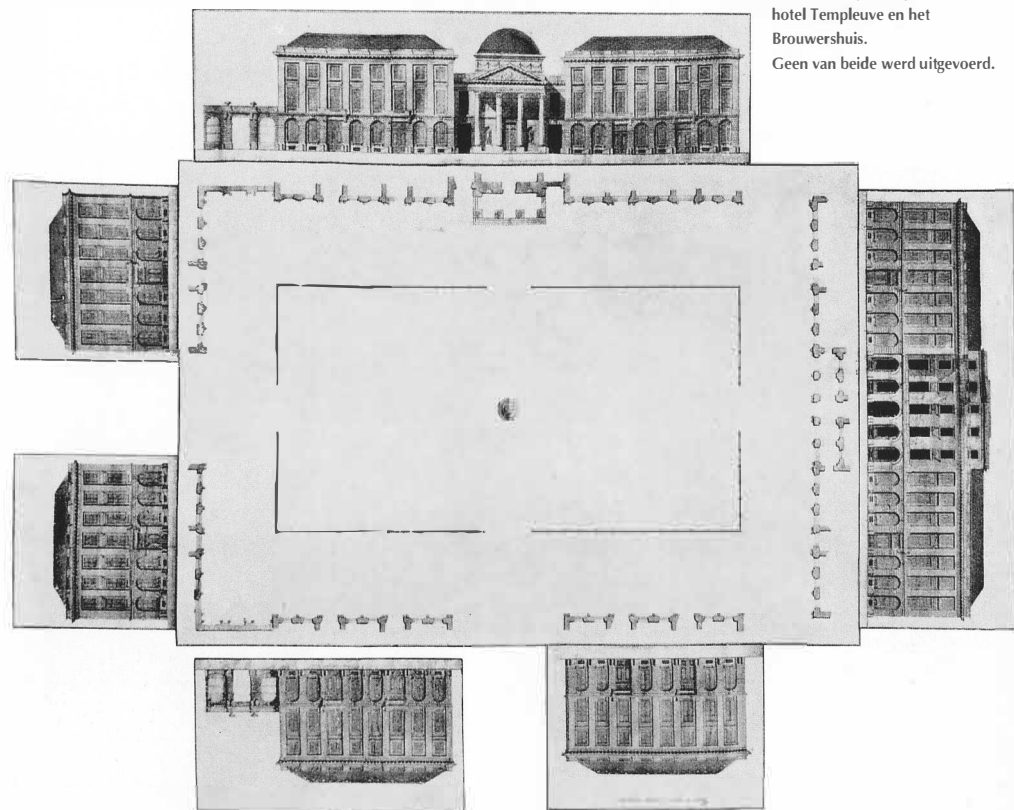
Van Middeleeuwen naar neoclassicisme

Voor Brussel, dat op het einde van de 18de eeuw nog een middeleeuws uitzicht had met pittoreske en kronkelende straatjes, betekende het plan voor de aanleg van een nieuw plein met bijhorende bebouwing op de plaats van het afgebrande hertogelijk paleis, een breuk met het verleden en tegelijk reeds een voorafschaduw van de grote openbare werken van de 19de eeuw. Toen zou de bovenstad vanuit een globale urbanistische visie helemaal worden hertekend door het trekken van brede en rechte stratenassen die de verschillende wijken en voornaamste gebouwen rechtstreeks met elkaar zouden verbinden. De Koningsstraat werd aan de ene kant doorgetrokken naar de Regentschapsstraat, die uitliep op het Justitiepaleis, aan de andere kant naar het paleis van Laken, met een afbuiging van het tracé ter hoogte van de Sint-Mariakerk. De Wetstraat werd eerst verlengd tot aan het Jubelpark en nadien tot in Tervuren. De dwarsstraten van het park van Brussel openden zich als 'panoramische vensters' op de stad, terwijl aan de overkant van de Wetstraat de Leopoldswijk ontstond met zijn kenmerkend dambordpatroon.

Een algemeen plan van aanleg

Aangezien de stadsfinancies niet toelieten een gerenommeerd buitenlands architect aan te trekken, was het uiteindelijk Gilles-Barnabé Guimard de Larabe die met een groot deel van de werken belast werd en vanaf 1775 als bouwleider aantrad. Hij werd geassisteerd door Claude Fisco, adjunct-controleur Louis-Joseph Baudour en de tuinman van de orangerie, Joachim Zinner, die de werken in het park zou superviseren. De Franse architect Jean-Benoît-Vincent Barré, wiens naam geregeld in de stukken van die tijd opduikt, lijkt een hoofdzakelijk adviserende rol te hebben gespeeld. Hij stelde onder meer wijzigingen voor aan de gevel van de kerk van Sint-Jacob-op-de-Koudenberg en aan de Zuilengang op de plaats van de latere Regentschapsstraat, die echter niet of nauwelijks werden gevolgd. De algemene leiding van dit groepsproject berustte hoofdzakelijk bij Guimard. Het nieuwe plein werd omringd door acht symmetrisch geordende paviljoenen, op de hoeken verbonden door scherpportieken waarvan sommige de doorgang naar een straat moesten verbergen. In het midden van drie zijden vertrokken brede assen naar de

rest van de stad, terwijl de vierde zijde tegenover de benedenstad werd ingenomen door de Koudenbergkerk die oog in oog kwam te staan met de spits van het stadhuis. De gevels van de paviljoenen, bepleisterd en geschilderd volgens de aanwijzingen van de architect, bestaan uit de herhaling van identieke traveeën en drie bouwlagen gevormd door een rondboog omsloten door bossage op de benedenverdieping en daarboven twee vensters van verschillende hoogte met vlakke pilasters, bekroond door een balustrade. De plannen waren nog maar net door keizerin Maria-Theresia aangenomen toen minister Starhemberg een verdere uitbreiding voorstelde door de aanleg van een park waarrond een nieuwe wijk zou verrijzen op de plaats van de verwaarloosde Warande. Maar daarvoor moest de oriëntatie van het nieuwe plein worden gewijzigd. In plaats van in het verlengde van de Koningsstraat zou het plein nu in de aslijn van een van de dreven van het park komen te liggen.

HET MARTELAARSPLEIN
In 1775 werd nog een ander neoclassicistisch bouwproject in Brussel aangevat: het Sint-Michielsplein - het huidige Martelaarsplein - onder leiding van Claude Fisco. Het betreft een eveneens symmetrisch geheel van gebouwen, uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl, van de kolossale orde met een uitgesproken ritmiek. In tegenstelling echter tot het Koningsplein worden op dit plein geen panoramische perspectieven geopend. Slechts één centrale straat doorbreekt de gevelwanden, de andere toegangen bevinden zich net als bij de middeleeuwse pleinen op de hoeken.

Plattegrond van het Koningsplein, wellicht van Jean-Benoît-Vincent Barré. Opvallend zijn de voorstellen voor de kerk van Sint-Jacob-op-de-Koudenberg en voor de vulling tussen het hotel Templeuve en het Brouwershuis. Geen van beide werd uitgevoerd.

15

De uitvoering

Brussel kreeg de jurisdictie over het Baliënplein en Borgendaal, de oude wijk die aan het vroegere hertogelijk paleis paalde. In ruil daarvoor moest de stad het plein nivelleren en plaveien, het omringen met stenen palen en kettingen en een bestek opmaken met de verplichtingen voor de toekomstige bouwers. In 1774 begon men met de afbraak van de Koudenbergabdij, de huizen van de Borgendaalwijk en het Hof van Hoogstraten. De materialen van het afgebrande hertogelijk hof werden zoveel mogelijk gerecupereerd en hergebruikt bij de constructie van de nieuwe gebouwen. De werken aan het plein duurden van 1775 tot 1781, terwijl de Sint-Jacobkerk pas in 1787 werd ingewijd. Het park en omgeving kwamen klaar in 1785. De nivelleringswerken maakten het bouwen moeilijk en duur, zodat de regering de percelen bouwgrond niet zo snel kwijtraakte als zij wel gehoopt had. Bovendien moesten de gebouwen op het plein aan strikte bouwvoorschriften beantwoorden, waardoor slechts weinig kopers opdaagden, ondanks advertenties in kranten als de *Gazette de Hollande* of de *Gazette anglaise*. De eigenaars, die verplicht waren binnen de twee jaar te bouwen, kregen bij de aankoop van hun perceel een kopie van de plannen en de voorgeschreven opstand. Ze dienden deze uit te voeren onder toezicht van een architect en afwijkingen werden streng gestraft. Zo moest de brouwersgilde het huis dat ze had laten bouwen, afbreken omdat het een voet buiten de wettelijke rooilijn uitstak.

Van Karel van Lotharingen tot Godfried van Bouillon

Het standbeeld van de Staten van Brabant voor Karel van Lotharingen, werd uitgevoerd door beeldhouwer Pierre-Antoine Verschaffelt (°Gent, 1710). Na een meer dan tienjarig verblijf in Italië had hij zich

in Mannheim gevestigd waar de keurvorst van de Palts hem de leiding had gegeven over de Academie voor Schone Kunsten. Karel van Lotharingen had liever een Franse beeldhouwer gehad, maar die was te duur voor de staatskas en bovendien gaven de Brusselaars zelf de voorkeur aan een kunstenaar uit de Nederlanden.

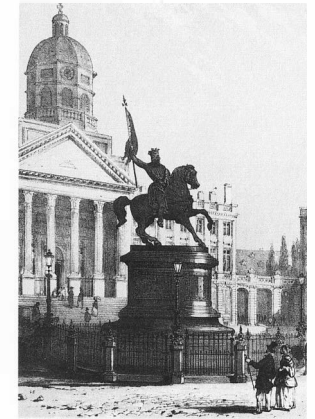
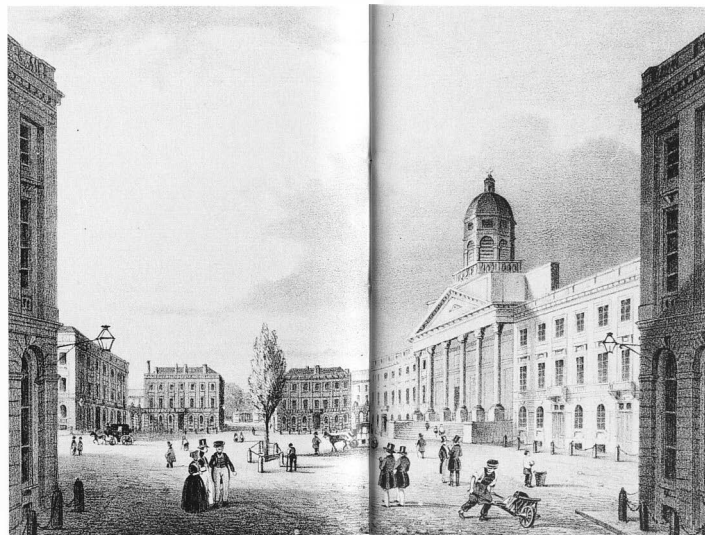
Het bronzen beeld werd gegoten in 1774 en hoewel het nog lang niet was afgewerkt, onmiddellijk tentoongesteld aan het publiek. Karel van Lotharingen was afgebeeld als een Romeins generaal, gehuld in de consuls mantel, de commandostaf in de opgeheven rechterhand en met de linkerhand zijn mantel vasthoudend. Het beeld kwam begin januari 1775 per schip in de haven van Brussel aan en werd op 17 januari in aanwezigheid van de landvoogd en een grote menigte onthuld op het Koningsplein, waar de werken nog volop aan de gang waren. Het was een feestelijke gebeurtenis, onderstreept door klokkegelui en saluutschoten van de artillerie. 's Avonds vond op het verlichte plein waar fonteinen wijn spotten een volksfeest plaats, terwijl de prins een diner en een bal bijwoonde hem aangeboden door de Staten van Brabant.

Franse revolutionairen haalden het beeld een eerste maal neer in 1792 en na het tijdelijke herstel van het Oostenrijks bewind werd het definitief verwijderd en gesmolten in 1794. Op de vrijgekomen plek werd een Vrijheidsboom geplant. Het volk danste eromheen onder het zingen van revolutionaire liederen als "Ca ira" en "La Carmagnole". Bij de val van het Franse keizerrijk werd de boom omgehakt. Het duurde tot 1843 alvorens het Koningsplein een nieuw standbeeld kreeg, ditmaal van Godfried van Bouillon, door Eugène Simonis. Het romantische ruitersstandbeeld van de beroemde kruisvaarder op zijn steigerend paard vormt een dynamisch contrast met de klassieke en statische omgeving.

Ode bij de onthulling van het standbeeld van Karel van Lotharingen :
"Des Titus et des Antonins
Charles rappelle la mémoire
De tous ces vertueux Romains;
Sa vie est la fidèle Histoire
Des peuples; adoré comme eux
Il sera mis au rang des dieux (...)"

Midden:
De Vrijheidsboom op het Koningsplein,
geplant na de Franse Revolutie.

Godfried van Bouillon,
standbeeld van E. Simonis (1843).
Na de onafhankelijkheid werden
in het Parlement beelden opgericht
voor de grote figuren uit het 'nationale'
verleden, gaande van Ambiorix en Karel
de Grote tot Karel van Lotharingen en
de helden van de revolutie van 1830.
De bewindslieden van het jonge België
wilden op die manier de nieuwe staat
legitimeren door zijn historische wortels
tot in de Oudheid terug te voeren.

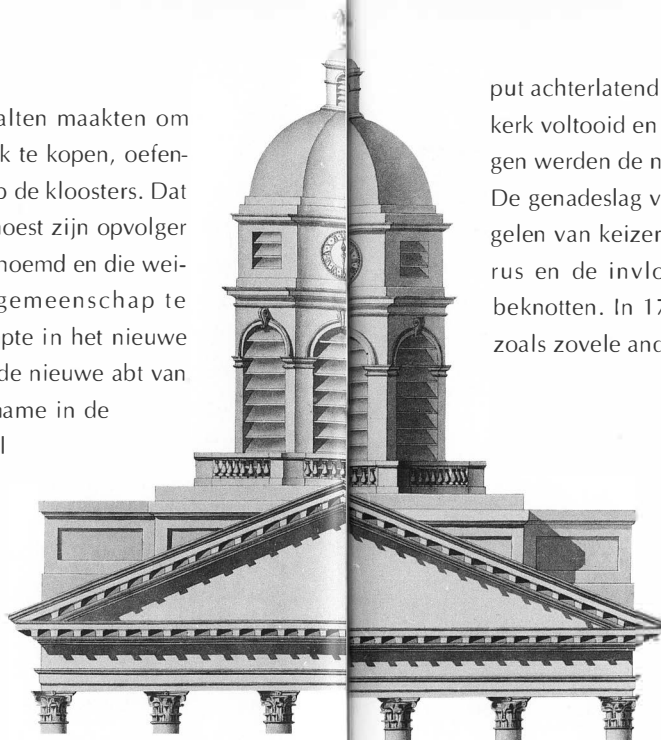
Mozesfiguur van Ollivier de Marseille, eind 18de eeuw. Het beeld is voor een vlakke nis geplaatst en versiert de gevel van de Koudenbergkerk, samen met zijn pendant, een Davidfiguur van F. J. Janssens.

Lengtedoorsnede van de nieuwe Koudenbergkerk door Louis Montoyer.

DE ROL VAN DE KLOOSTERS

Aangezien de burgers weinig aanstalten maakten om gronden in de nieuw aangelegde wijk te kopen, oefenden de stad en de regering druk uit op de kloosters. Dat kon, want bij de dood van een abt moest zijn opvolger officieel door de overheid worden benoemd en die weigerde de keuze van de kloostergemeenschap te bekrachtigen als deze niet mee instapte in het nieuwe urbanisatieproject. Zo kwam het dat de nieuwe abt van de Koudenberg, in ruil voor zijn opname in de Staten van Brabant, beloofde de gevel van de nieuwe kloosterkerk te laten uitgeven op het nieuwe plein, daar waar de ingang van de oude kerk in de Naamsestraat was geweest. Hoewel de Staten niet erg waren opgezet met de komst van abt Warnots, toonde deze zich uiterst dankbaar tegenover Karel van Lotharingen. Hij verbond zich ertoe om behalve de kerk aan weerszijden daarvan twee herenhuisen te bouwen en kocht een stuk grond in de Bellevuestraat (het huidige Paleizenplein), waar hij op zijn kosten een woning voor de gevolmachtigde minister liet optrekken. De ambitieuze prelaat stierf enkele jaren later, zijn kloosterbroeders met een financiële

put achterlatend. In 1781 was alleen het portaal van de kerk voltooid en om de schulden van het klooster te delgen werden de nog onafgewerkte herenhuisen verkocht. De genadeslag volgde enkele jaren later met de maatregelen van keizer Jozef II om de voorrechten van de clerus en de invloed van de Kerk in het algemeen te beknotten. In 1786 werd de abdij van de Koudenberg zoals zovele andere opgeheven.

De kerk van Sint-Jacob-op-de-Koudenberg

In de tijd van het hertogelijk paleis stond er reeds een aan Sint-Jacob toegewijde kapel op de Koudenberg, die in 1622 tot parochiekerk verheven werd. Bij de aanleg van het Koningsplein werd een nieuwe kerk gepland. De plannen van de Franse architect Barré bleken te duur en daarom maakte Guimard een ontwerp dat meer in overeenstemming was met de soberheid van de andere gebouwen. In februari 1776 legde de aartsbisschop van Mechelen de eerste steen van de gevel die ook als eerste onderdeel van de kerk zou worden gebouwd. Vanaf 1784 voltooide Montoyer de werken met de aankleding van het interieur en de oprichting van een klokketoren boven op het kerkgebouw. De oude gotische kerk was vervangen door een neoklassieke 'tempel' waarvan de Grieks geïnspireerde peristyliumvoorbouw en het fronton harmonisch aansloten bij de eenheidsbebouwing van het plein. De antieke vormentaal is hier veel beter geassimileerd dan bij het eerste voorbeeld van neoklassieke architectuur in Brussel, het Martelaarsplein, waar het fronton nog gedragen wordt door een uitsprong. Tijdens de Franse Revolutie werd de kerk omgevormd tot tempel van de rede. Men zong er de Marseillaise en andere revolutionaire hymnes vergezeld van militaire marsmuziek. Afgevaardigden van het volk, omgord met de tricolore sjerp, hielden vlammende toespraken vanop de preekstoel. In 1802 werd de kerk opnieuw opengesteld voor de eredienst.

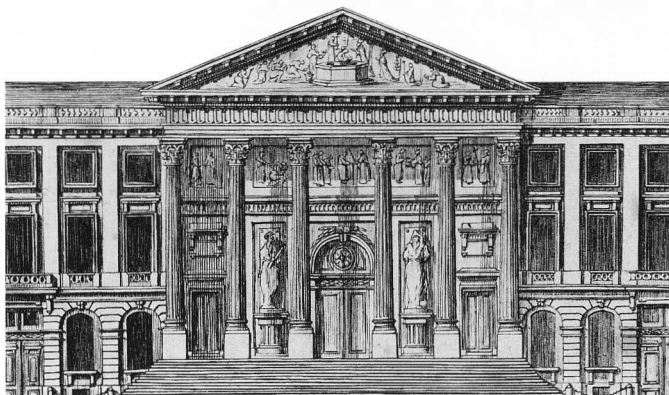
*Louis Montoyer, telg uit een familie van steenhouwers, was vanaf 1780 betrokken bij de realisatie van het Koningsplein en de Warandewijk. Hij werkte mee aan de bouw van de abdij van Koudenberg op het Koningsplein en enkele andere gebouwen rond het park na het vertrek van Guimard. Ook bij de bouw van het kasteel van Laken en van Senefve was hij actief. Na de Franse invasie werd hij hofarchitect in Wenen waar hij de rest van zijn leven verbleef.

Midden:
Detail van het fronton, waarvan het timpaan versierd is met een muurschildering van J. Portaels.

Neoklassiek interieur van de kerk. Het brede schip wordt gedragen door Corinthische halffzuilen verbonden door bogen. De zijbeuken werden door Tilman-François Suys aangebouwd in 1843-1845.

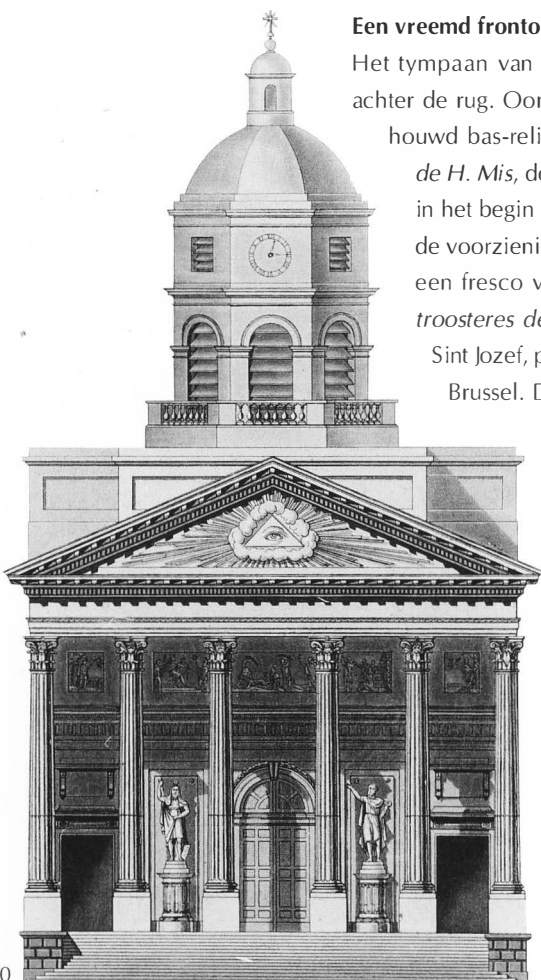
Geometrische opstand van het nieuwe portaal van de kerk van Sint-Jacob-op-de-Koudenberg (1777).

Een vreemd fronton

Het tympaan van het fronton heeft een bewogen geschiedenis achter de rug. Oorspronkelijk was het versierd met een beeldhouwd bas-reliëf met de voorstelling van het *Sacrament van de H. Mis*, door A.J. Anrion. Het werd in 1797 vernietigd en in het begin van de jaren 1800 vervangen door het oog van de voorzienigheid. Ten slotte werd het in 1851 versierd met een fresco van Jan Portaels, voorstellende de *H. Maagd, troosteres der verdrukten*, omringd door het kindje Jezus, Sint Jozef, patroon van België, en Sint-Michiel, patroon van Brussel. De keuze van deze techniek is verrassend, niet alleen binnen het neoklassieke ensemble, maar vooral omdat het Belgische klimaat er zich weinig toe leent. Het werk is weinig origineel, maar niemand heeft er zich blijkbaar ooit aan gestoord. In elk geval heeft Portaels, die een zekere faam geniet voor zijn oriëntaliserende doeken, geen andere religieuze onderwerpen meer geschilderd.

Montoyer voegde een houten klokketoren toe aan de kerk, die reeds in de 19de eeuw opnieuw verbouwd werd. Tilman-François Suys liet een nieuwe achthoekige houten klokketoren met koepelbekroning plaatsen, terwijl de attica (verhoogde kroonlijst) en de balustrade sculpturen kregen van Egide Mélot en Pierre Puyenbroeck.

ARISTOCRATEN EN BURGERS

Het Baliënplein was van oudsher een trefpunt en oord van vermaak voor de Brusselse bevolking. Toch woonden er in de oude hertogelijke wijk hoofdzakelijk rijke aristocratische families. Bij de aanleg van het nieuwe plein verkavelden ze samen met de kloosters hun gronden om ze met winst te verkopen. In de 19de eeuw ontwikkelde het Koningsplein zich tot een standingvolle locatie voor banken, verzekeringsmaatschappijen, warenhuizen, cafés met terrassen en dure hotels.

De terrassen op het Koningsplein.

Hotels, taveernes en chique winkels

Door hun ligging nabij het Park, de musea en het historische stadscentrum trokken deze luxehotels heel wat gefortuneerde bezoekers aan. De eerste bouwgrond op het plein werd gekocht door een wijnhandelaar, Filips de Proft, die er het *Hotel Belle-View* liet optrekken. Dit hotel bleef in het bezit van de familie tot het in 1865 werd verkocht aan Edouard Dremel, die ook het *Hotel de*

Adreskaart van het *Hotel de l'Europe*.

avonturiers en diplomaten, politici en vorstelijke personen, zoals Meissonnier, Sarah Bernhard, Franz Liszt, Stanley, Jérôme Bonaparte, prins Edward van Engeland, vorst Metternich en Disraëli. Op de hoek van de Hofberg stond het *Hotel de la Loterie Impériale*, opgericht door keizerin Maria-Theresia. Nadien veranderde het van naam en werd *Hotel de l'Europe*, waar Alexandre Dumas een deel van zijn ballingschap doorbracht. In de jaren 1920 werd het gebouw eigendom van juwelier Altenloh tot het door de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten werd ingepalmd, net als het Brouwershuis. Dit laatste gebouw, waar in de 18de eeuw de Franse minister aan het Brusselse hof resideerde, werd later opgedeeld in een bijhuis van

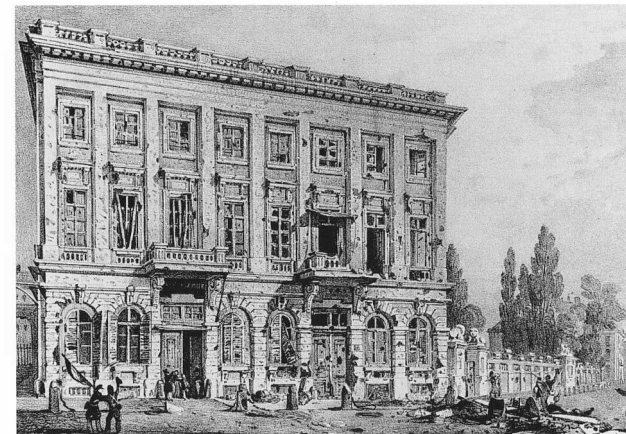
Het *Hotel Belle-Vue* met de ingang van het park op de achtergrond.

Flandre kocht naast de Sint-Jacobkerk. Zowat iedereen die naam en faam had in de politieke en intellectuele wereld van de 19de eeuw heeft er verbleven. Schrijvers op doorreis in Brussel hadden een voorliefde voor dit hotel, onder andere Mirebeau en Balzac, die hier in 1846 verbleef samen met zijn maîtresse gravin Hanska. Maar het gastenregister vermeldt ook de namen van kunstenaars,

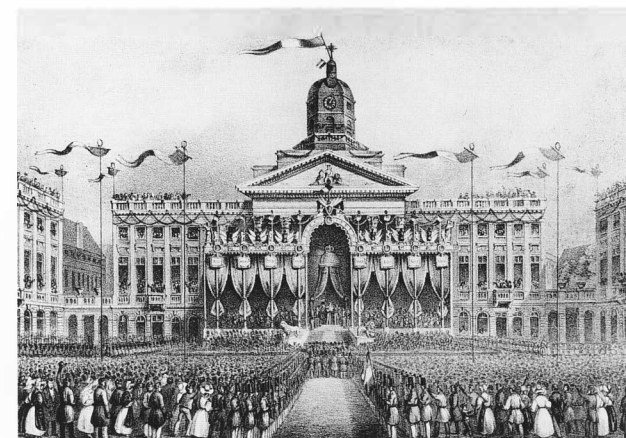
de Compagnies des Indes en de kantoren van Gresham Life Assurance, die in Art Nouveau-stijl werden ingericht door Léon Govaert. Het paviljoen dat de abdij van Grimbergen tegenover het *Belle-Vue*-hotel liet optrekken op de funderingen van de voormalige hofkapel, werd omgevormd tot het *Café de l'Amitié*, een beroemd etablissement waar de Belgische revolutionairen zich in de sep-

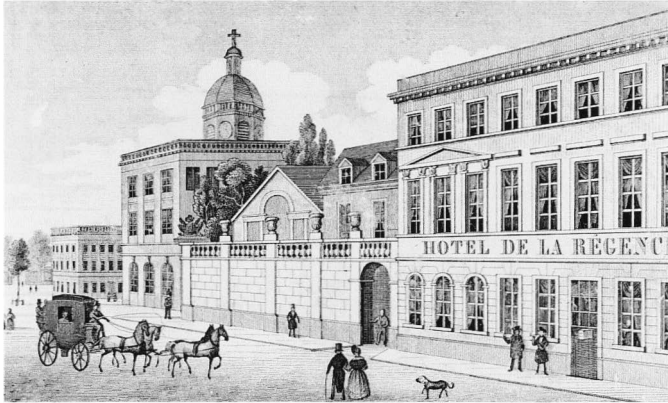
temberdagen van 1830 verschansten. Het zwaar beschadigde gebouw werd gerestaureerd en opgesplitst in een boekhandel en een taveerne die in 1920 plaats ruimen voor de Lloyds Bank (nu eigendom van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest). Op de plaats van het vroegere Hof van Hoogstraten werd het paviljoen van graaf van Spangen, die in 1815 de Russische tsaar Alexander I onderdak bood, in de 19de eeuw eveneens tot hotel verbouwd, het *Hotel Britannique*. Vandaar voerde een postkoets de Engelse toeristen naar het slagveld van Waterloo, een plek die geen Engelsman op doorreis wou missen. In de twee paviljoenen waar zich nu de Bank Brussel Lambert bevindt, waren respectievelijk de *Taverne du Globe* en, palend aan de kerk, de ambtswoning van de amman van Brussel gevestigd. Bij elke officiële plechtigheid werden al deze gebouwen ingenomen door kijklustigen, die vanuit de ramen een uitstekend zicht had op wat zich beneden op het Koningsplein afspeelde. Hier werden onder meer de koningen Willem I en Leopold I plechtig ingehuldigd. Bij die en andere gelegenheden werd het plein feestelijk aangekleed met weelderige decors, triomfbogen in renaissance- of barokstijl en andere constructies die niet altijd harmoniseerden met de klassieke stijl van de omgeving. Hoewel geen gesloten ruimte, leende het Koningsplein zich voortreffelijk voor allerlei ceremonies. Jammer genoeg heeft het drukke stadsverkeer de ingetogen sfeer van dit plein bijna volledig tenietgedaan.

Het *Café de l'Amitié* op zondag 27 september 1830, na de gevechten tussen de Belgische revolutionairen en de Hollandse troepen.

Inhuldiging van prins Leopold van Saksen-Coburg als koning der Belgen op 21 juli 1831 voor de kerk van Sint-Jacob-op-de-Koudenberg.

Het *Hotel de la Régence*, naast het oude hotel Templeuve, voor dit laatste door kroonprins Leopold II werd verbouwd.

de harmonie van het geheel daarom verstoord. De oude woning in rode baksteen met een topgevel verdween bij de heraanleg van de wijk op het einde van de 18de eeuw om plaats te maken voor het hotel van gravin de Templeuve-Tirimont.

Na haar dood werd het de ambtswoning van haar neef, markies Arconati, die onder Napoleon Bonaparte en Willem I burgemeester van Brussel was. Daarna deed het korte tijd dienst als ministerie van Oorlog en als Koninklijk Atheneum. Vanaf 1866 nam prins Filips, de broer van Leopold II, er zijn intrek. Hij liet het huis, waar in 1875 koning Albert I geboren werd, vergroten tot een klein paleis met twee haaks staande zijvleugels, waardoor een binnenplein ontstond dat uitgaat in de Regenschapsstraat. Volgens de

Het paleis van Leopold II omstreeks 1880.

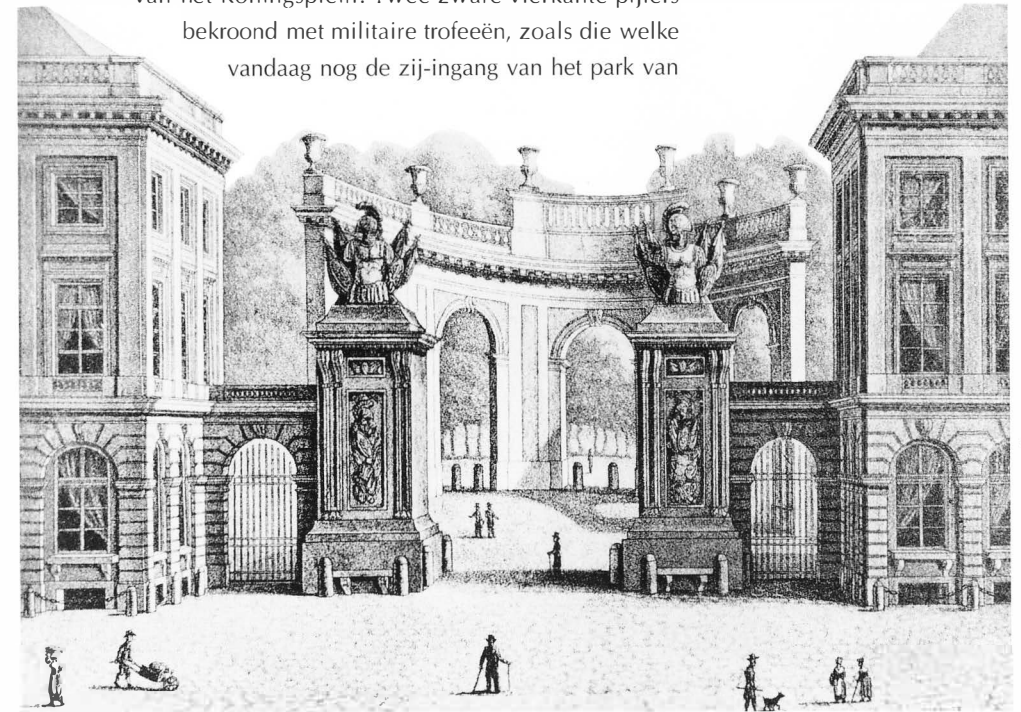
Het Rekenhof

Het gebouw op de hoek van het Koningsplein, waar nu het Rekenhof is gevestigd, heeft een aparte bouwgeschiedenis. Na de doorsteek van de Regenschapsstraat werd dit gebouw vergroot en verbouwd in een ander stijlregister dan de omliggende gebouwen, zonder dat dit

eclectische smaak van die tijd kregen zowel het interieur als de nieuwe gevels een neobarok decoratie. In 1920 verkocht Albert I het gebouw aan de Bank van Brussel die het herinrichtte zonder evenwel te raken aan zijn majestueuze en plechtstatige karakter. Bij de fusie met de Bank Lambert werd het paleis afgestaan aan het Rekenhof.

De 'Passage des Colonnnes'

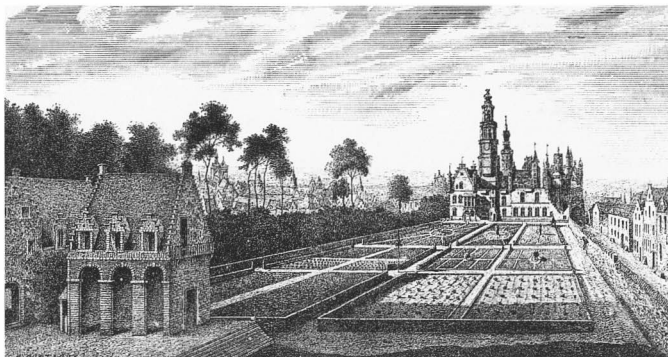
Oorspronkelijk mondden alleen de assen van de Koningstraat en de Hofberg op het plein uit. De ruimte tussen het hotel Templeuve en het Brouwershuis zou worden dichtgemaakt, op een doorgang naar de Zavelwijk na. Architect Barré stelde voor een paviljoen te bouwen met dezelfde hoogte als de twee gebouwen, met een gesloten bovenbouw die als woning kon dienen en op de benedenverdieping een open arcadengalerij die toegang zou geven tot de achterliggende wijk. Dit voorstel werd te duur bevonden en uiteindelijk werd een ontwerp van Guimard aangenomen voor een zuilengang die qua stijl volledig aansloot bij de architectuur van het Koningsplein. Twee zware vierkante pijlers bekroond met militaire trofeeën, zoals die welke vandaag nog de zij-ingang van het park van

Brussel op het Paleizenplein flankeren, werden door twee bogen verbonden met de aanpalende herenhuizen, zodanig dat het ritme van de traveeën in de zuilengang werd voortgezet. Deze arcaden werden in 1827 afgebroken voor de aanleg van het eerste stuk van de Regenschapsstraat tot aan de Zavelkerk. In 1872 werd de straat doorgetrokken tot aan het nieuwe Justitiepaleis.

De "Passage des Colonnnes" gebouwd volgens de plannen van Guimard in 1781.

Zicht op het oude paleis van Nassau vóór de uitbreiding door Karel van Lotharingen in 1756., Het dateert net als het paleis van de hertogen van Brabant uit de 14de eeuw en werd gebouwd door Willem van Duvenvoorde. In de 15de eeuw kwam het in het bezit van de familie Oranje-Nassau, die het liet verbouwen. De rest van het vierhoekige gebouw werd gesloopt bij de aanleg van de Kunstberg en de bouw van de Koninklijke Bibliotheek.

HET PALEIS VAN KAREL VAN LOTHARINGEN

Na de brand van het Hof van Brabant in 1731 was het Hof van Oranje-Nassau gepromoveerd tot residentie van de landvoogd. In 1756 werd het door Karel van Lotharingen aangekocht die het oude gebouw in laatgotische stijl wou laten verbouwen in een meer eigentijdse bouwtrant. De werken werden toevertrouwd aan de Brugse architect Jean Faulte, die zich na een verblijf in Italië bevrijd had van de Lodewijk XV-stijl. Aan de bestaande gebouwen vierhoek die een binnenplein omsloot, voegde hij een neoklassieke vleugel toe die het perspectief respecteerde van de huidige Museumstraat, die toen Hofstraat heette. De bestaande vleugels en hun binneninrichting werden volledig vernieuwd, net als de tuinen die in Franse stijl rond een centraal waterbekken werden aangelegd. Faulte werd na zijn dood in 1766 opgevolgd door Laurent-Benoît Dewez, die als hofarchitect de werken vol-

Van het paleis van Karel van Lotharingen is alleen de zuidelijke vleugel bewaard gebleven, waar vandaag het prentenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek gevestigd is. De rest van het vierhoekige gebouw werd gesloopt bij de aanleg van de Kunstberg.

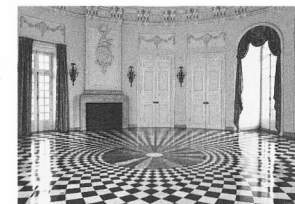

tooid. De halfcirkelvormige inzwenkende ingangspartij tussen twee uitspringende hoekgedeeltes geeft toegang tot een cirkelvormige hal met Dorische zuilen, vanwaar een indrukwekkende eretrap naar boven voert. Laurent Delvaux (1695-1778), meester-beeldhouwer aan het hof, stond aan het hoofd van de kunstenaars, onder wie Gilles-

Lambert Godecharle, die belast waren met de decoratie, het beeldhouwwerk en de bas-reliëfs van de gevels. Zelf is hij de auteur van het beeld van Hercules met de Eurymantische ever aan de voet van de eretrap. De trap is versierd met vergulde bronzen platen waarop de twaalf werken van Hercules zijn afgebeeld. De prachtige, nu verdwenen plafondschildering van B. Verschoot stelde waarschijnlijk de verheerlijking van de gouverneur-generaal voor.

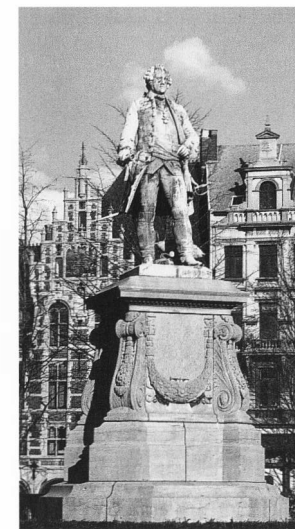
Levensgenieter en goed katholiek

Iemand als Karel van Lotharingen moest wel in de smaak van de lokale bevolking vallen. Hij hield van muziek en vermaak, bezocht geregeld theater en opera, en was een liefhebber van lekker eten. In de tuinen van zijn paleis had hij serres laten bouwen, die met steenkool verwarmd werden en waar de meest delicate producten werden gekweekt - ananassen, aardbeien, artisjokken en asperges. In het park van het oude hof bevonden zich nog de oranjerie en het hertenpark. Maar de landvoogd stond ook open voor spirituele geneugten. Beïnvloed door het Verlichtingsdenken had hij een eclectische belangstelling voor zowel natuurwetenschappen, waaraan een kabinet gewijd was, als voor kostbare handschriften en schone kunsten. Bovendien was hij een groot bouwer. Hij omringde zich met de beste kunstenaars die er in de Nederlanden te vinden waren, liet tal van werken aankopen voor de Boergondische bibliotheek, die in 1772 voor het publiek toegankelijk werd, en richtte een archiefbureau op en de Keizerlijke en Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Letteren. Naar men zegt, was hij ook zeer godsvruchtig. Daar zijn nieuwe appartementen tamelijk ver van de Sint-Joriskapel lagen, die uit de 15de eeuw dateerde, liet Karel van Lotharingen in de nieuwe vleugel een kapel bouwen die op het half rond uitgaf. Het interieur van deze bidplaats werd volledig bepleisterd en gedecoreerd met stucwerk in Lodewijk XVI-stijl, terwijl het beschilderde gewelf, dat vandaag verdwenen is, een tafereel ter ere van Sint-Carolus-Borromeus voorstelde. Na het vertrek van de Oostenrijkers werd de kapel buiten gebruik gesteld en in 1803 toegewezen aan de protestantse kerk. De restauratie van 1987 heeft het interieur in zijn oorspronkelijke staat hersteld.

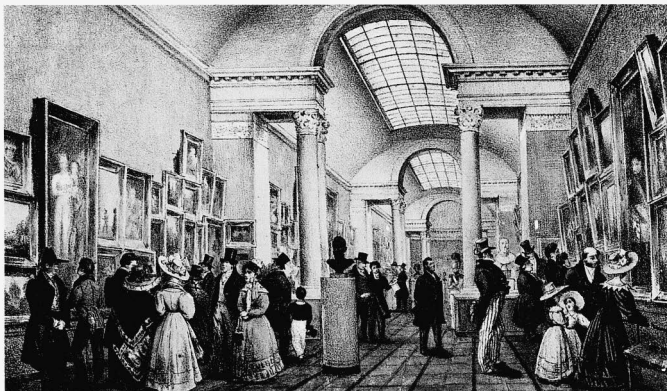

Algemeen zicht van het 'Salon de l'Etoile' in het paleis van Karel van Lotharingen.

Het nieuwe standbeeld van Karel van Lotharingen, opgericht in 1848 op het Museumplein, kadert in het 19de eeuwse eerbetoon aan grote figuren uit de 'Belgische' geschiedenis. Het is het werk van beeldhouwer Louis Jéhotte, die ook een huld van Karel de Grote maakte voor Luik. Na het Park van Brussel en het Koningsplein heeft het vandaag een plaats gekregen op het Museumplein, boven het technisch blok van het Museum voor Moderne Kunst.

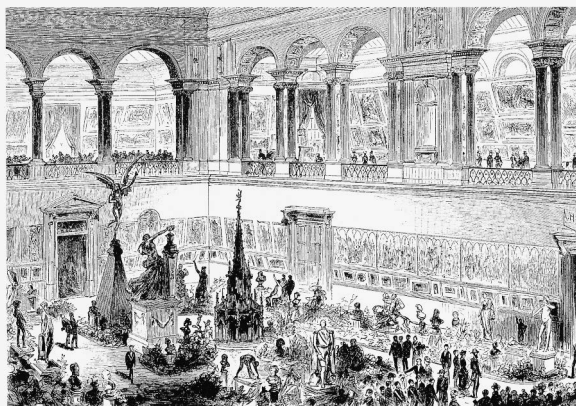
De zalen van het Museum in 1830. In de grote galerij op de eerste verdieping van het paleis van Karel van Lotharingen werden sinds 1811 driejaarlijkse tentoonstellingen, georganiseerd door de 'Société pour l'encouragement des Beaux-Arts'.

Centrum van wetenschap en cultuur

Op het einde van het Ancien Régime was het paleis van Karel van Lotharingen uitgegroeid tot een wetenschappelijk en cultureel brandpunt. Nadat de Oostenrijkse Nederlanden in 1795 door Frankrijk waren ingelijfd, moest in alle departementen een 'Ecole Centrale' worden opgericht, om er volgens de revolutionaire idealen onderwijs te geven aan het gewone volk. In Brussel, dat de hoofdplaats van het Dijle-departement was geworden, werd deze school ingericht in het oude Hof van Nassau, waarvan het park in een kruidentuin werd herschapen. De school huisvestte ook een kabinet voor natuurwetenschappen, een bibliotheek en een schilderijmuseum. Toen de Centrale Scholen in 1803 werden opgeheven, kwamen er in dezelfde gebouwen universitaire faculteiten en het was ook in

Plechtige opening in 1880 van het Paleis voor Schone Kunsten, ontworpen door Alphonse Balat.

een deel van het paleis van Karel van Lotharingen dat in 1834 de Universit  libre de Bruxelles werd opgericht. Acht jaar later zou ze naar een ander adres verhuizen. In 1827 ten slotte maakte de kruidentuin plaats voor twee nieuwe vleugels, aansluitend op die van Jean Faulte. In deze nieuwbouw werd het Nijverheidspaleis ondergebracht, dat na de onafhankelijkheid werd omgevormd tot Museum van de Industrie.

Van de repatriëring van kunstwerken...

Na de val van Napoleon zou koning Willem I een nieuw elan geven aan het paleis door instellingen van openbaar nut te creëren die het beheer moesten voeren over de nationale kunstschaten die uit Frankrijk werden gerepatriëerd. Bij de inlijving van de Nederlanden hadden de Fransen immers vele waardevolle kunstwerken in beslag genomen en naar Frankrijk overgebracht. Vanaf 1815 werd Constantin Lammens ermee belast alle gestolen werken die zich in Parijs bevonden naar ons land terug te brengen. Geen gemakkelijke klus, maar uiteindelijk kon België toch de meeste boeken van de Boergondische bibliotheek recupereren, alsook de werken van Rubens en de Vlaamse Primitieven. In oude depots werden bovendien vergeten schatten aangetroffen, zoals de wieg van Keizer Karel en de verenmantel van de Aztekenvorst Montezuma.

...tot de oprichting van musea

In 1814 werd in het paleis een Museum voor Natuurwetenschappen geopend, dat echter pas vanaf 1868 een belangrijke ontwikkeling zou kennen onder impuls van conservator Edward Dupont. In 1880 werd het museum verrijkt met de iguanodons van Bernissart die in de Nassaukapel werden opgesteld. In 1889 verhuisde de hele verzameling naar het Leopoldspark waar ze zich nu nog bevindt. In het paleis werd nog tijdens het Directoire (1795-1799) ook een eerste schilderijmuseum ingericht met werken van middelmatige kwaliteit, op enkele doeken van Rubens, Van der Goes en Van der Weyden

MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN
Sinds de jaren 1850 circuleerden er plannen om in Brussel een multidisciplinair gebouw op te richten voor tijdelijke tentoonstellingen en concerten. Dit Paleis voor Schone Kunsten werd uiteindelijk gebouwd op de plaats van het Ministerie van Justitie aan het begin van de Regentenschapsstraat, volgens de plannen van Alphonse Balat. Het gebouw met zijn voorgevel van granieten zuilen werd in 1880 ingehuldigd. Zeven jaar later reeds werd het omgevormd tot Museum voor Oude Kunst voor de grote verzameling oude meesters waarvoor het oude paleis van Nassau geen passende accommodatie bood. De rijkdom van deze verzameling bewijst de belangrijke rol die onze gewesten gespeeld hebben in de geschiedenis van de schilderkunst. De werken van Van Eyck, Bosch, Bruegel, Rubens, Van Dyck, Jordaens en anderen lokken elk jaar duizenden bezoekers van over de hele wereld.

De twee neoklassieke vleugels die in 1827 werden aangebouwd aan het paleis van Karel van Lotharingen, herbergden een museum van de industrie eversals de Koninklijke Bibliotheek. Deze laatste bestond uit de Boergondische bibliotheek aangevuld met de 64.000 volumes afkomstig van de verzameling van Charles Van Hulthem en de stadbibliotheek.

DE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Zicht op de Koninklijke Bibliotheek waarin de Sint-Joriskapel is ingewerkt. De verbinding tussen de boven- en benedenstad op deze plaats is lange tijd een omstrede zaak geweest. Een van de projecten was het voorstel van architect Maquet (1903-1908) om hier het Museum voor Moderne Kunst, de Koninklijke Bibliotheek, het Rijksarchief en diverse wetenschappelijke instellingen te groeperen. In 1908-1909 werd een voorlopige trappentuin aangelegd die tot ... 1954 zou blijven bestaan. Toen werd begonnen met de bouw van het Kunstberg-complex, bestaande uit de Koninklijke Bibliotheek, het Rijksarchief en het Congrespaleis. De officiële opening vond plaats in 1969.

na. In 1815 vormden de door Frankrijk teruggegeven werken aangevuld met andere uit depots de basis van twee musea; het Museum voor Wapens, Wapenrustingen en Oudheden, dat in de Nassaukapel gevestigd was tot het in 1847 naar de Hallepoort werd overgebracht, en het Museum voor Schilderkunst en Beeldhouwkunst dat in 1860 gesplitst werd in de verzamelingen Oude Kunst en Moderne Kunst. Deze laatste verzameling zou nog een hele lijdensweg moeten afleggen. Tot 1877 kreeg ze onderdak in het Academiën-paleis, in afwachting dat het paleis van Karel van Lotharingen gerestaureerd zou zijn. In 1959 volgde door de bouw van de nieuwe Koninklijke Bibliotheek een nieuwe verhuis naar het huis Altenloh (het oude *Hotel de l'Europe*) op de hoek van het Koningsplein. Na jarenlange discussies werd ten slotte een nieuw museum voor Moderne Kunst gebouwd, ontworpen door architect Roger Bastin. Het werd grotendeels ondergronds aangelegd onder

het Museumplein, waar een halfcirkelvormige lichtput het scharnierpunt van de collecties vormt. Het museum werd in 1984 geopend. De ingang bevindt zich in het huis Altenloh, waar nu tijdelijke tentoonstellingen worden gehouden. Langs een ondergrondse doorgang kan de bezoeker rechtstreeks het Museum voor Oude Kunst in de Regentschapsstraat bereiken.

MUSEUM VOOR MODERNE KUNST

De zalen van dit ondergrondse museum, ontworpen door architect Roger Bastin, zijn waaiervormig geordend rond een centrale lichtput die zichtbaar is op het Museumplein. Het museum staat vooral bekend om zijn rijke verzameling Belgische kunst - Magritte, Delvaux, Ensor, Permeke, Rik Wouters, e.a. - naast werken van grote buitenlandse kunstenaars.

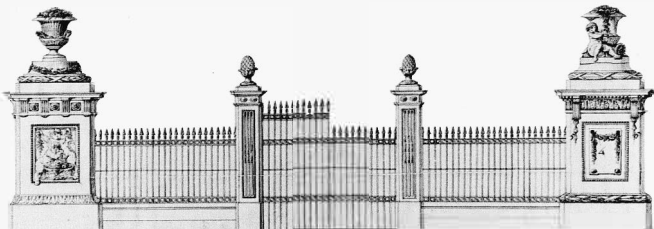
HET PALEIS VOOR SCHONE KUNSTEN

In de jaren 1920 onderging de buurt van het Koningsplein nieuwe veranderingen door de bouw van een nieuw Paleis voor Schone Kunsten op de plaats van de Isabellastraat - reeds geamputeerd door de aanleg van het Koningsplein - en de Terarkenwijk waar vroeger een gasthuis en de woning van David II Teniers stonden. Architect Victor Horta voerde hiermee een plan uit van Adolphe Max en Henry Le Boeuf, die sinds jaren aandrongen op een multidisciplinair centrum voor tentoonstellingen en concerten. Het Art Deco-ontwerp van Horta lokte verdeelde reacties uit, maar getuigt van groot technisch vakmanschap, rekening houdend met de aanzienlijke niveaoverschillen van het terrein en de beperkingen opgelegd door de erfdienstbaarheid aan de kant van het Paleisplein. Het Paleis voor Schone Kunsten is vandaag een van de artistieke draaischijven van Brussel en biedt onderdak aan het Filmmuseum, de Vereniging voor Tentoonstellingen, de Filharmonische Vereniging, Le Rideau de Bruxelles en twee magazines over het culturele leven in België, Art & Culture en Kunst & Cultuur.

OLD ENGLAND

In 1896 werd in een deel van het Spanghenhotel de luxe-winkel voor de goeude burgerij Old England gevestigd. Wegens plaatsgebrek werd de zaak in 1898 uitgebreid met een nieuw pand op het aanpalende perceel aan de Hofberg. Architect Paul Saintenoy ontwierp een gebouw van zeven verdiepingen, waarvan de dragende structuren volledig uit metaal bestonden, een technische prestatie voor die tijd. Behalve functioneel werd het ijzer ook decoratief aangewend in de vorm van siersmeedwerk met florale motieven in de typische Art Nouveaustijl van de eeuwwisseling. De gietijzeren kolommenstructuur beantwoordde helemaal aan de gewenste specificaties door de creatie van grote open ruimtes en een maximale lichtinval langs grote ramen. Na het vertrek van Old England in 1974 bleef de winkel jarenlang leegstaan. Eind jaren 1980 werd besloten de twee gebouwen - het neo-klassieke hoekgebouw en het Art Nouveaupand - te restaureren voor de installatie van een nieuw Instrumentenmuseum, een van de grootste collecties te wereld die tot nog toe aan de kleine Zavel wordt bewaard. Anno 1995 is de gevel van Old England in zijn oorspronkelijke staat hersteld, inclusief het hoekorentje en de originele kleur.

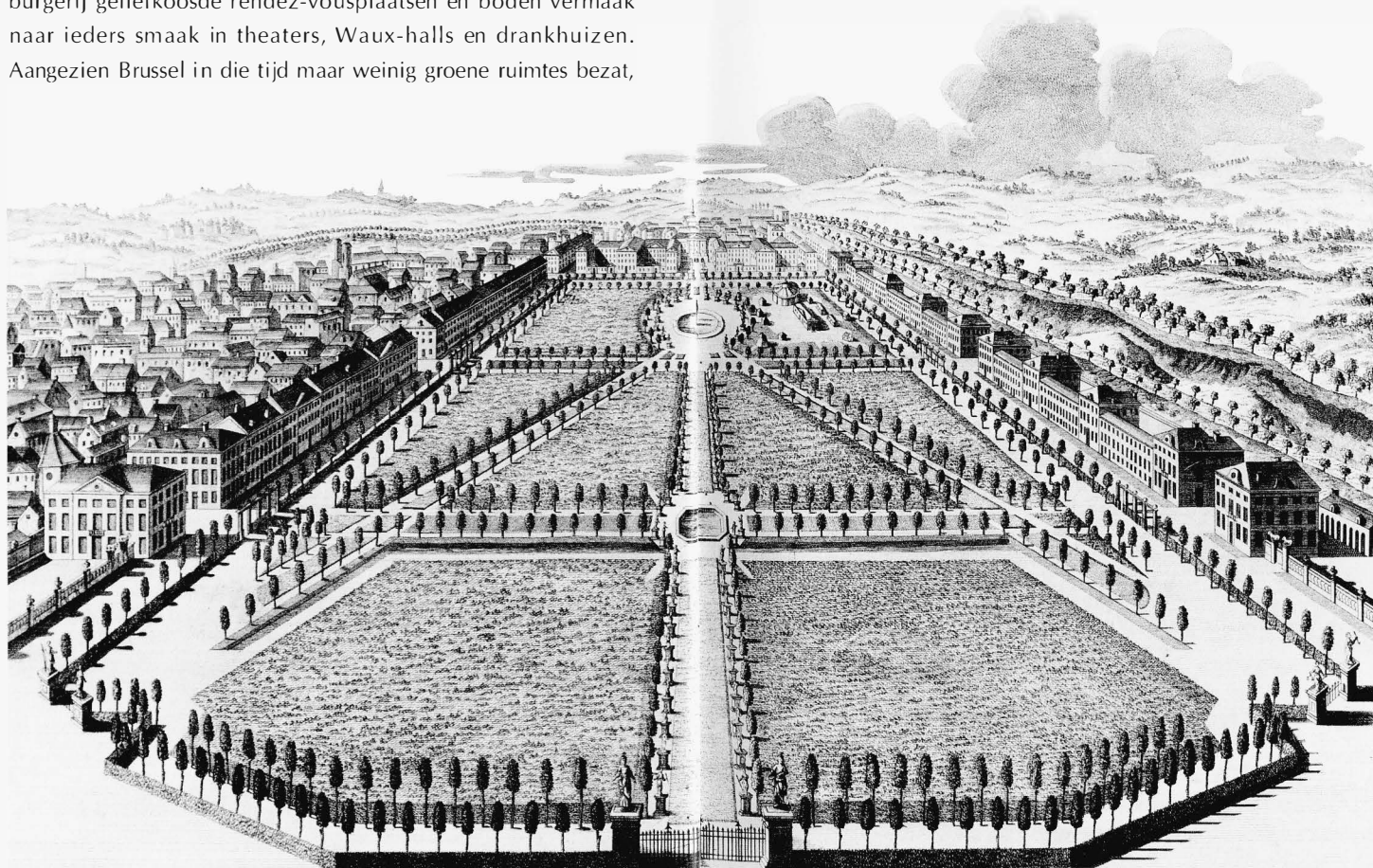

Niet uitgevoerd plan van B. Guimard voor een hekwerk rond het park.

In de loop van de 18de eeuw verdwenen in zowat alle grote Europese steden de middeleeuwse tuinen, meestal van particulieren, en vestingmuren uit het stadsbeeld om plaats te maken voor openbare parken en wandellanen. Denken we maar aan de Tuilerieën en de Jardins du Luxembourg in Parijs, het Hyde Park in Londen of het Prado in Madrid. Deze parken waren voor de burgerij geliefkoosde rendez-vousplaatsen en boden vermaak naar ieders smaak in theaters, Waux-halls en drankhuizen. Aangezien Brussel in die tijd maar weinig groene ruimtes bezat,

HET PARK VAN BRUSSEL

behalve de Groendreef langs het kanaal naar Willebroek, stelde gevolmachtigd minister Starhemberg voor om in het zog van de grote werken aan het Koningsplein een openbaar park aan te leggen op de plaats van de oude Warande, dat door straten zou worden omzoomd. Guimard werd ook met de uitvoering van dit project belast, bijgestaan door Joachim Zinner, tuinier van de

Panoramisch zicht op het Park van Brussel.

Ingangspaviljoen bekroond met beeldhouwwerk op het thema van de jacht, door Gilles-Lambert Godecharle.

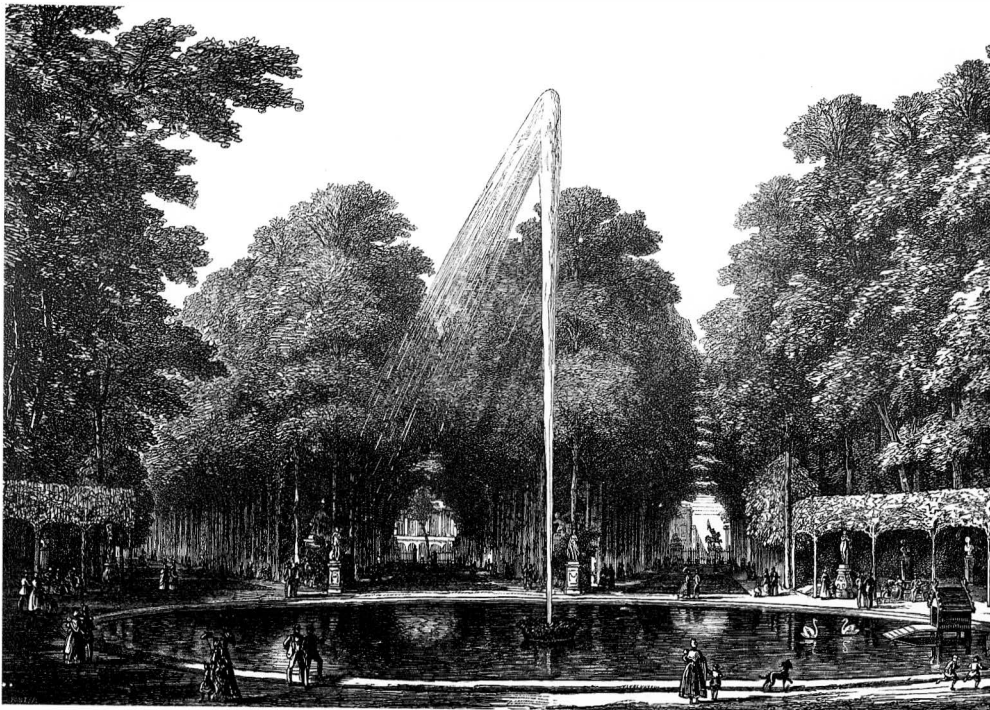

Oranjerie, voor de keuze van de boomsoorten en de opmaak van sommige plannen. Bij de aanleg van de nieuwe wijk, gelegen tussen de stadswallen van de 10de en de 14de eeuw, moest rekening worden gehouden met de specifieke beperkingen van de locatie en met het reeds uitgewerkte bouwprogramma voor het Koningsplein. Om die reden besloten de twee architecten om voor de aanleg van de zijdreef in het verlengde van het plein de hoeken langs de korte zijde van het Park af te snijden.

Ophoging en nivellering

In 1776 werd bij patentbrief van keizerin Maria-Theresia besloten om de werken aan het Park aan te vatten. De regering zou het Park en de beplantingen aanleggen en een derde van de verkoop van de gronden aan de stad Brussel afstaan. In ruil hiervoor moest de stad het terrein nivelleren en de vier omsluitende straten aanleggen. Eerst werd de hele omtrek van de oude Warande, waar aanzienlijke hoogteverschillen waren, genivelleerd. Om het Koningsplein te verbinden met de Bibliotheekgang (de huidige Hortastraat) werd

Het grote waterbekken met zicht op het Paleis der Natie.

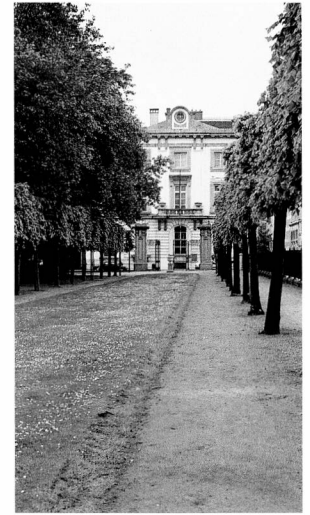

de oude parkvijver gedempt. Daarvoor moest een keermuur worden gebouwd die de druk van de aangevoerde grond kon weerstaan. De ophogingswerken aan de randen van het Park waren zo omvangrijk dat alle inwoners van de stad verplicht werden hun afval als stortmateriaal naar de bouwplaats te brengen.

Het resultaat was een rechthoekig park, dat toen meer dan 13 hectare besloeg, langs de randen afgeboord door dreven en met afgesneden hoeken aan de kant van de Belle-Vuestraat. De plattegrond was van het zogenaamde 'ganzepoot'-type, met een centrale laan en de twee diagonale lanen die vanuit één rond punt vertrokken. Tegenover het Parlementsgebouw werd een cirkelvormig bekken gegraven dat in het midden bekroond moest worden met een monument ter ere van Maria-Theresia. Dit monument is er nooit gekomen en het bekken zelf werd tot een grasperk omgevormd. Pas in 1855 zou men er zoals gepland een vijver van maken met centraal een hoge fontein. Aan de hoofdingangen van het park werden toegangspoorten gebouwd, geflankeerd door monumentale pijlers met beeldhouwwerk van Godecharle. Wegens geldgebrek bleef het park slechts gedeeltelijk omheind tot het midden van de 19de eeuw, toen Tilman-François Suys het sobere hekwerk ontwierp dat ook vandaag nog als afsluiting dienst doet.

Vegetatie

Vanaf 1776 werden bomen aangeplant, voornamelijk hoogstammige soorten, zoals beuken, linden, berken, esdoorns, platanen, wilgen en acacia's. In het begin stonden er ook veel olmen, bomen met een mooie groeiwijze en dichte schaduw, maar die werden als gevolg van ziekte voor het merendeel vervangen door andere soorten. Om de glooiingen van het terrein te camoufleren werden bosjes in taludvorm aangelegd, waardoor het park een bosachtig en gesloten uitzicht kreeg, die zich slecht verdroeg met bloemperken. Dat bosachtige karakter is het sterkst aan de kant van het Koninklijk Paleis, waar men een natuurlijke terreininzinking heeft laten bestaan, in de stijl van een Engels landschap, die nog getuigt van de oude Warande. Deze inzinking is gedeeltelijk opgevuld bij verbouwingswerken aan het Koninklijk Paleis in 1904.

Het laterale pad.

Bustes van Romeinse keizers omringen het waterbekken.

Allegorie van *De Handel*, beeldengroep van G.-L. Godecharle.

Een van de acht Hermesfiguren rond het kleine waterbekken. Werk van L. Delvaux uit 1776.

Beeldhouwwerk

Bij de aanleg van het park werd ook flink wat beeldhouwwerk neergezet, zowel oude als nieuwe sculpturen. De twaalf Romeinse keizers, die op de taluds rond de grote vijver staan, zijn afkomstig van het oude hertogelijke domein. Vele andere werken werden aangevoerd uit de tuin van het kasteel van Tervuren na de dood van Karel van Lotharingen. Voor de nieuwe beelden zochten de beeldhouwers inspiratie in de Grieks-Romeinse mythologie. Dat leidde tot creaties in neoklassieke stijl, waaronder de *Leda* van Frans-Jozef Janssens, de *Venus met de spiegel* van Puyenbroeck, de *Venus met de duiven* van Ollivier de Marseille, de *Diana* en *Narcissus* van Grupello, en andere van François Lejeune, Laurent Delvaux, Thomas Vinçotte en Godecharle, die onder meer de sculpturen maakte voor de paviljoenen aan de drie ingangspoorten. Daar de meeste van deze beelden beschadigd werden onder de Franse bezetting en bij de revolutie van 1830, werden bijna alle originelen naar musea overgebracht en vervangen door kopieën.

Mondain parkleven

Bij het beëindigen van de werken in 1777 werd een reglement van inwendige orde uitgevaardigd om bedelaars, leunders, prostituties en ander onguur volk uit het park te weren, zodat de welkenkende burger er met gerust gemoed in kon wandelen. In 1780 verkregen de gebroeders Bultos, directeurs van de Muntshouwborg, de toelating om in het park een Waux-Hall of attractiepark op te richten. De overeenkomst bepaalde dat ze aan-

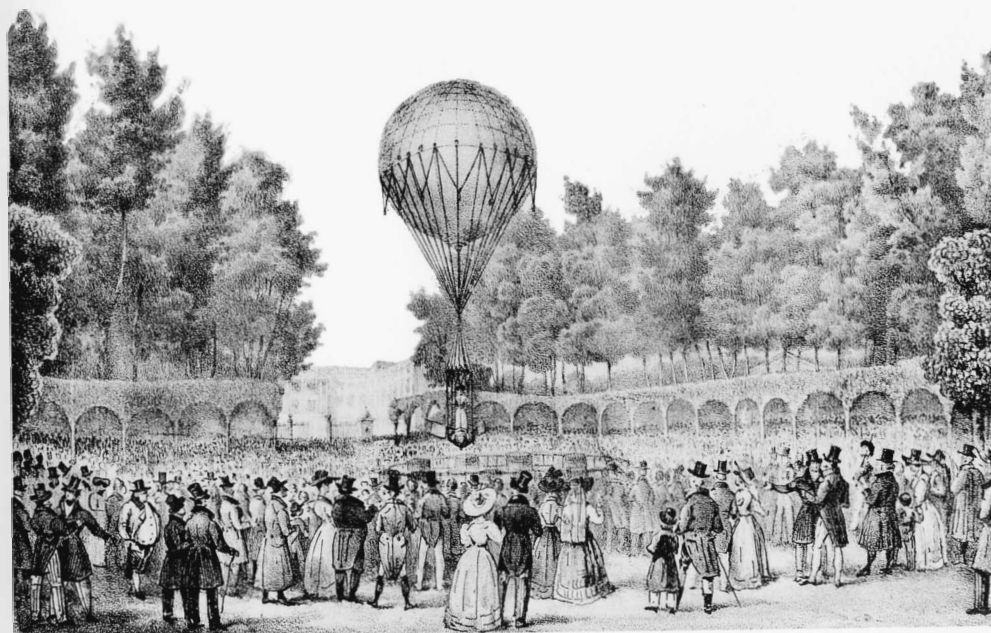
gename muziek zouden brengen en alle mogelijke verfrissingen alsook warme en koude maaltijden opdienen in een grote tent, naast een theatergebouw - het huidige *Théâtre du Parc* - met daarachter een feestzaal, een café en zes kleine paviljoenen voor luxe winkelzaken. Deze gebouwen, ontworpen door Louis Montoyer, werden in de 19de eeuw herhaaldelijk verbouwd en vergroot, eerst door Charles Vander Straeten op verzoek van het *Concert Noble* (1820), daarna door Jules Van Ysendyck voor de *Cercle Artistique et Littéraire* (1882). Een laatste renovatie vond plaats in 1913 op initiatief van het stadsbestuur die de plek nieuw leven wou inblazen, maar de Eerste Wereldoorlog kwam ertussen en nadien werd het nooit meer als vroeger.

De Waux-Hall heeft nochtans luisterrijke momenten gekend. Zo werd in 1803 ter ere van Napoleon en zijn vrouw Joséphine in de feestzaal een maaltijd ingericht voor 1800 personen. Het hele park was bij die gelegenheid feestelijk verlicht. En het was in de Cercle Artistique, dé Brusselse cultuurtempel van die tijd voor conferenties, tentoonstellingen en concerten, dat Eugène Ysaye in 1886 voor de eerste maal de sonate voor viool en piano speelde van César Franck.

De *Venus met de duiven*, kopie naar het werk van Ollivier de Marseille (1874).

Een luchtballon stijgt op aan het rond punt van het waterbekken voor een nieuwsgierige menigte.

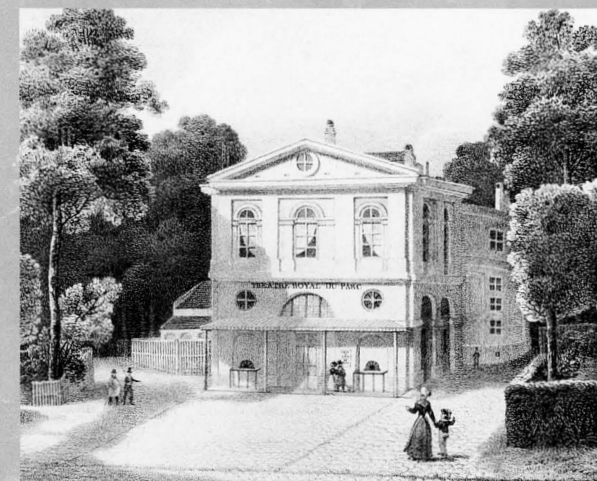

Elke winter werden er in het park boetseerwedstrijden met sneeuw georganiseerd, waaraan ook bekende kunstenaars deelnamen zoals Julien Dillens.

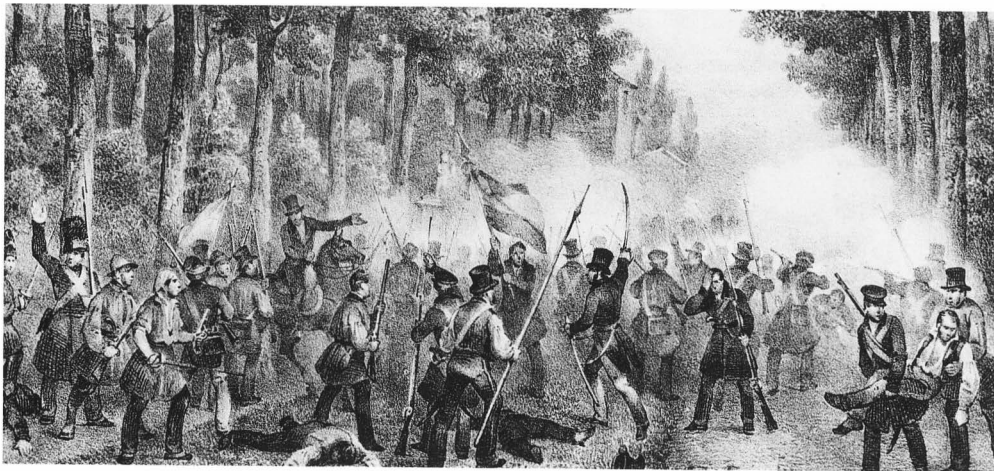

In 1853 werd nabij de Waux-Hall een muziekkiosk in moorse stijl gebouwd voor avondconcerten van de 'Grande Harmonie'. Rond de kiosk waren zitplaatsen voorzien.

Voor de nationale feesten van 1841 ontwierp architect Jean-Pierre Cluysenaar een gietijzeren muziekkiosk die thans staat opgesteld in het parkgedeelte tussen de centrale laan en de diagonale laan in de as van het Koningsplein.

Het gebouwenensemble van de Waux-Hall is tot op vandaag in gebruik. Het *Théâtre du Parc* is gespecialiseerd in Franse boulevardstukken. Het vroegere gebouw van de *Cercle Artistique et Littéraire* huisvest nu de *Cercle Gaulois*, terwijl de muziekkiosk gerestaureerd is door een particulier.

Tijdens de septemberdagen van 1830 werd in het park slag geleverd tussen het Hollandse leger en Belgische patriotten.

Toneel van de Belgische revolutie in 1830

Het park van Brussel speelde ook een hoofdrol in de gebeurtenissen die tot het ontstaan van België leidden. Na de opvoering van *De Stomme van Portici* in de Muntchouwburg kwamen de Brusselaars, aangestoken door de revolutionaire geest van deze opera, in opstand tegen het Hollandse bewind. Tijdens de befaamde septemberdagen leverde het Hollandse leger hevig strijd met de Belgische revolutionairen. De zwaarste gevechten speelden zich af rond het Koningsplein. De Hollanders hielden het park bezet terwijl de opstandelingen hen vanop de daken van de omliggende herenhuizen bestookten. Op 27 september 1830 moest het leger zich uit Brussel terugtrekken, spoedig daarna ook uit de provincies. De Belgische onafhankelijkheid was een feit. Een jaar later koos de jonge staat Leopold van Saksen-Coburg tot koning. Het opgeknapt park werd opnieuw een geliefde wandelzone waar ook vele officiële en mondaine festiviteiten plaatsvonden.

DE KONINGSSTRAAT EN HET HOTEL ERRERA

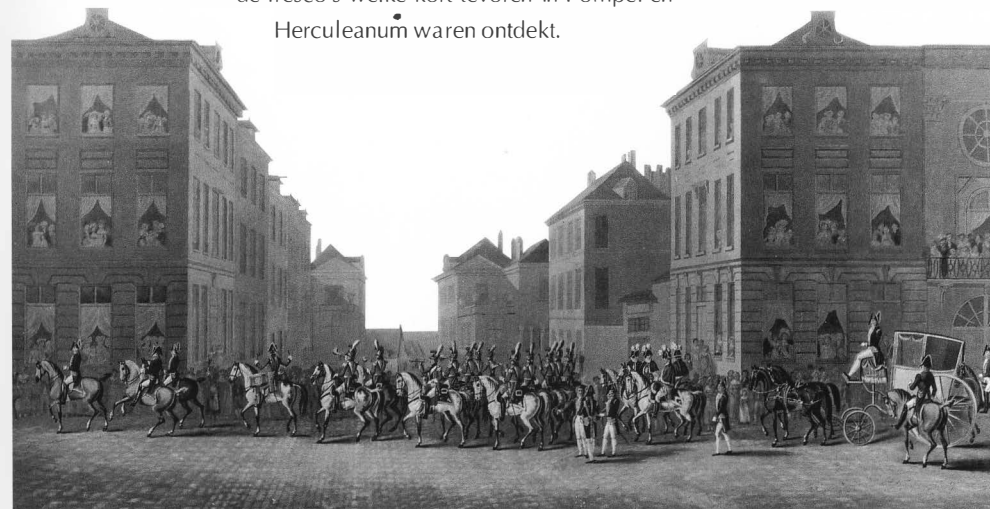
Het eerste stuk van de Koningstraat, dat op het einde van de 18de eeuw tot aan het Leuvenseplein liep, werd gelijktijdig aangelegd met de nivelleringswerken aan het park. Pas de eeuw nadien zou de straat worden doorgetrokken tot in Laken. De majestueuze weg werd gedwarst door de Warandeberg en door twee doodlopende straten, de Bibliotheekgang - de huidige Hortastraat - die in het

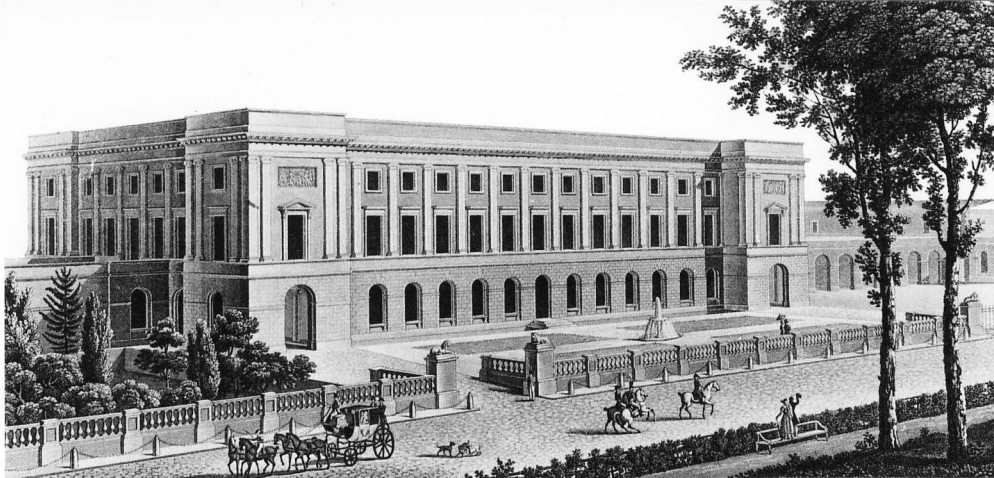
Rechter pagina:
Intocht van Willem I in Brussel.
De stoet bevindt zich ter hoogte van de Bibliotheekgang (thans Hortastraat) met aan weerszijden het Hotel Errera en het oude hotel Triest.

verlengde liep van een van de zijdreven van het park, en de Parkgang, vandaag de Koloniënstraat. Het homogene architecturale ensemble werd grotendeels ontworpen door Guimard. De hoeken worden gemarkeerd door paviljoenen terwijl daartussen de symmetrische gevels van herenhuizen elkaar opvolgen. Deze gevelrij wordt bovendien geritmeerd door de onregelmatige spreiding van de voordeuren, de diverse types daken en de afwerkingsdetails. De meeste van deze huizen werden in de 20ste eeuw op identieke wijze herbouwd. Sommige ondergingen slechts minieme wijzigingen, zoals het Hotel Errera, een oud refugiehuis van de abdij van Grimbergen. De abdij kreeg de grond na het dempen van de parkvijver in 1779 gratis aangeboden, op voorwaarde dat ze er binnen de drie jaar een paviljoen zou laten bouwen. Het naar het Koningsplein gekeerde huis is met de woning van de abt verbonden door een met trofeeën en vazen versierde balustrade die de pendant is van de balustrade voor de tuin van het Academiënpaleis. Achteraan de binnenkoer die aan Jozef Poelaert wordt toegeschreven, bevinden zich de bijgebouwen die vandaag opgenomen zijn in het Paleis voor Schone Kunsten. Het interieur in Lodewijk XVI-stijl dateert grotendeels van dezelfde jaren waarin het huis gebouwd werd en weerspiegelt de smaak van die tijd voor vreemde en oude beschavingen. Voorbeelden daarvan treffen we aan in het behangselpapier met Chinese motieven en de grotesken die herinneren aan de fresco's welke kort tevoren in Pompei en Herculaneum waren ontdekt.

Ingangsportaal van het Hotel Errera omkaderd door zuilen. Sinds 1797 had dit huis meerdere eigenaars tot het in 1868 werd aangekocht door Jacques Errera. Het bleef eigendom van deze familie tot in 1980. Na enkele jaren gebruik door de Koninklijke Muziekacademie van Brussel werd het hotel in 1992 aangekocht door de Vlaamse Gemeenschap die het heeft laten restaureren tot residentie voor de Vlaamse minister-president.

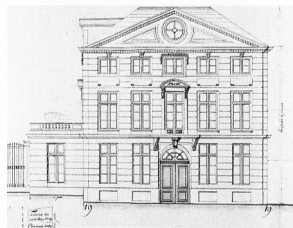
Vanaf 1876 werd het voormalige paleis van de prins van Oranje de zetel van de Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, nadien gevolgd door de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, de Académie royale de Médecine de Belgique, de Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België en de Académie royale de Langue et de Littérature françaises.

HET ACADEMIËNPALEIS EN DE KONINKLIJKE STALLINGEN

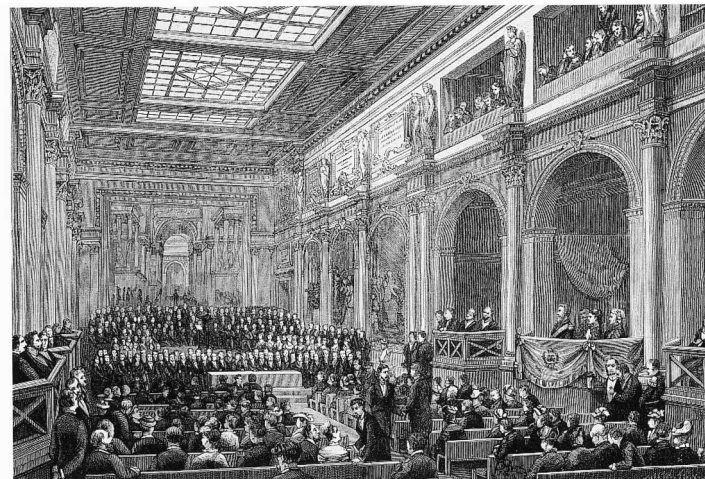
De nieuwe Hertogsstraat, die evenwijdig liep met de 14de-eeuwse stadswallen die in 1819 werden afgebroken voor de aanleg van de Regentlaan, werd vanaf 1778 bebouwd met neoklassieke herenhuisen. Ondanks vele verbouwingen en zelfs nieuwbouw in de loop van de 19de en 20ste eeuw heeft de straat een vrij homogeen uiterlijk bewaard.

In 1815 werden plannen gemaakt voor de bouw van een paleis voor de prins van Oranje, Willem-Frederik, op de plaats waar de refuge van de Parkabdij stond, aan het begin van de Hertogsstraat. In 1820 ging de bouw van start nadat de prinselijke residentie in de rechtervleugel van het parlamentsgebouw door een brand werd vernield. De prins vond een tijdelijk onderkomen in het hotel Spangen op het Koningsplein. Architect was Charles Vander Straeten, die ook de koninklijke paleizen had ontworpen. Eind 1824 was het nieuwe paleis onder dak. Intussen was Vander Straeten afgelost door Tilman-François Suys die het gebouw zou afwerken. Het sobere paleis sluit aan bij het classicisme door zijn strenge symmetrie, het ritme van de Ionische zuilen en de tweekleurige natuursteen. De afwerking van het interieur en de decoratie zijn uiterst verzorgd. Dat blijkt onder meer uit de marmeren galerij die de linkervleugel over twee verdiepingen inneemt. Na de Belgische onafhankelijkheid stond het paleis een tijdlang leeg. In 1853 werd het aangeboden aan de toekomstige Leopold II na zijn huwelijk met Maria-Hendrika van Habsburg-Lotharingen. Aangezien de

Zicht op een van de hotels in de Hertogsstraat. Deze straat dankt zijn naam aan de beelden van de vroegere hertogen van Brabant die het gedeelte van de stadsmuur sierden waarlangs deze straat liep.

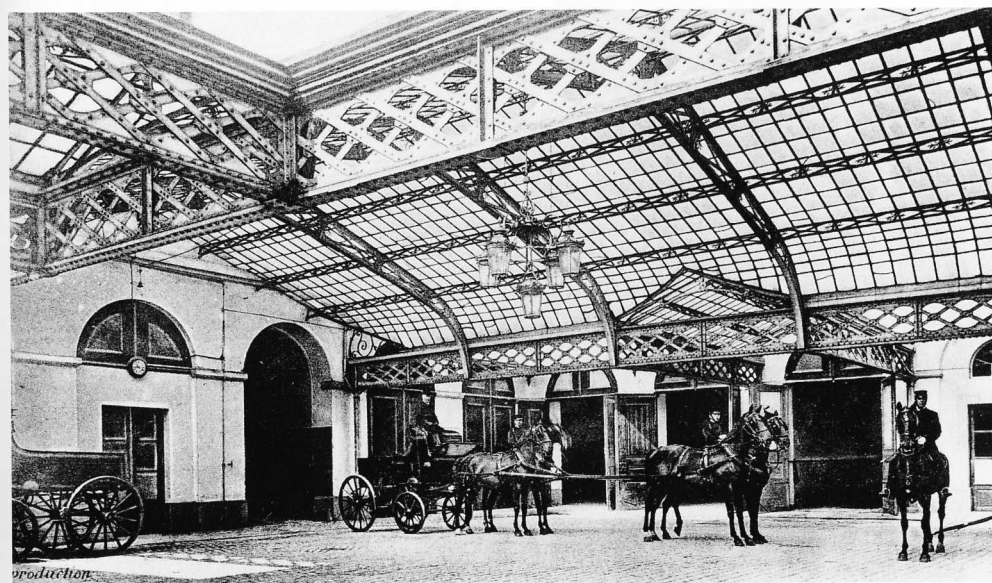

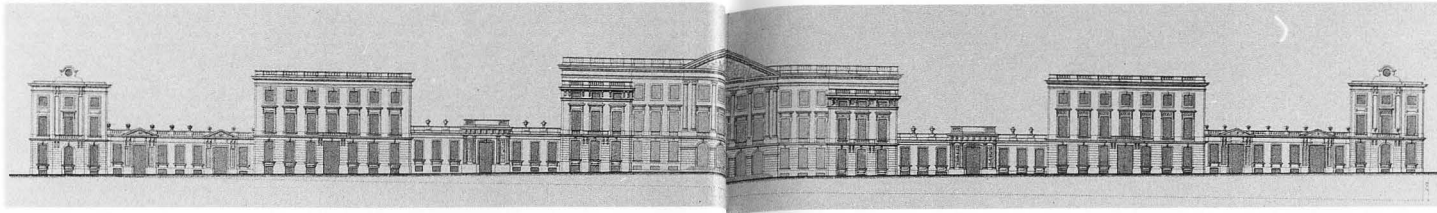
kroonprins er nooit in verbleef, werd voorgesteld om het paleis te gebruiken voor concerten, officiële plechtigheden of als museum voor Moderne Kunst. In 1876 echter kreeg het gebouw een definitieve bestemming als zetel van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten die in 1771 gesticht was door keizerin Maria-Theresia. Het meest opmerkelijke bijgebouw in de met beelden versierde tuin zijn de Koninklijke Stallingen die in dezelfde stijl zijn opgetrokken. Behalve als paardestallen deden ze vanaf 1911 ook dienst als garage voor het autopark van de koninklijke familie. Sinds hun recente restauratie herbergen ze de bibliotheken en de administratieve diensten van de diverse Academieën.

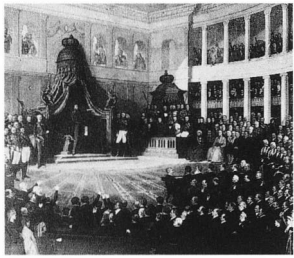
Interieur van het Academiënpaleis tijdens een zitting in aanwezigheid van Leopold II.

Binnenzicht van de oude koninklijke stallingen.

Algemeen zicht op de Wetstraat.

Eedaflegging van Leopold II.

Het Paleis der Natie was in de loop van zijn bestaan de zetel van heel wat instellingen: eerst van de Raad van Brabant, daarna onder het Franse bewind van diverse rechtbanken en onder Willem I van de Staten-Generaal. Sinds de onafhankelijkheid van België houden de Senaat en de Kamer van Volksvertegenwoordigers hier hun vergaderingen.

HET PALEIS DER NATIE

De gevels langs het park aan de Wetstraat (oorspronkelijk de Brabantstraat), die in dezelfde stijl als de huizen aan de Koningsstraat en Hertogsstraat zijn gebouwd, worden onderbroken door het inspringende Paleis der Natie dat een ereplein omsluit. De wetgevende en koninklijke macht bevinden zich aldus recht tegenover elkaar, gescheiden door het groen van het park.

In 1777 koos het stadsbestuur een van de terreinen langs het park, aan het uiteinde van de oude Warande waar het huis van Keizer Karel had gestaan, om er een nieuw gebouw op te trekken voor de Souvereine Raad van Brabant die in zijn oude onderkomen te krap zat. Deze oude instelling, die teruggaat tot de 14de eeuw, was onder meer de voornaamste rechtbank van het land, hield toezicht op de notarissen en gaf uitvoerende kracht aan de wetten die de vorst uitvaardigde. Zijn juridictie strekte zich uit tot Mechelen, Antwerpen en Limburg. De Raad bleef echter niet lang

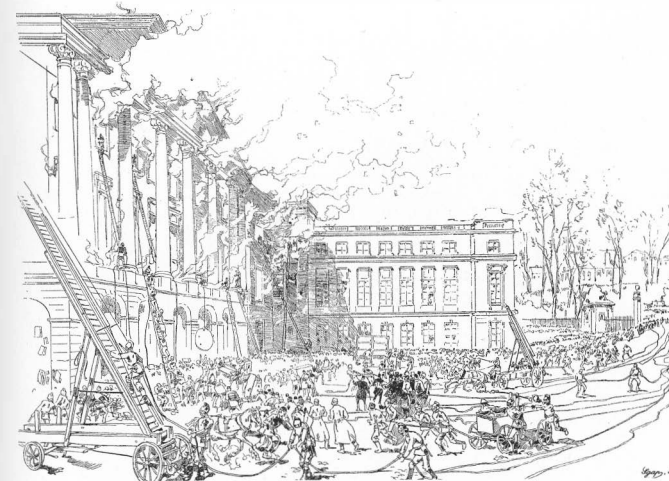
binnen zijn nieuwe muren. Onder de Franse bezetting werden alle instellingen van het Ancien Régime afgeschaft en de zetel van de Raad werd in gebruik genomen door diverse rechtbanken. De rechtervleugel, waar de kanselarij was gevestigd, werd omgevormd tot een hotel voor reizigers en diende nadien als

residentie voor de prins van Oranje tot de brand van 1820. Na de Belgische revolutie was het paleis de gedroomde zetel voor het nieuwe Parlement. Tussen 1872-1878 werd het gebouw naar de Leuvensestraat uitgebreid om vergaderruimtes te creëren voor de commissies van Kamer en Senaat.

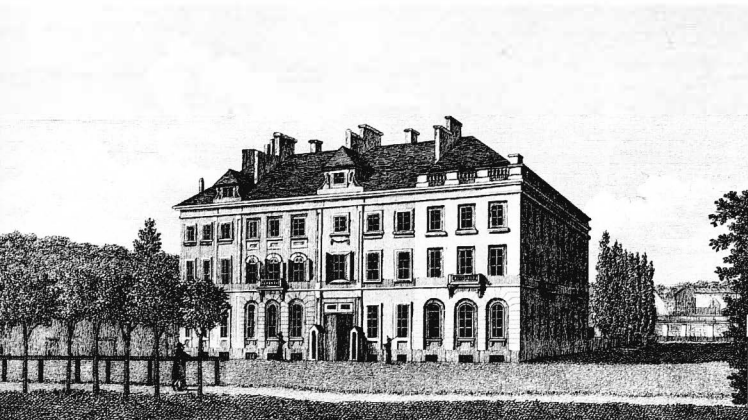
De bouw van het Paleis wordt toegeschreven aan Barnabé Guimard die het de monumentaliteit gaf in overeenstemming met zijn functie, zonder de harmonie met de rest van de wijk te verstoren. De neoclassicistische gevel in witte steen is versierd met elementen in blauwe hardsteen en wordt verlevendigd door een gelijkvloerse onderbouw waarop een portiek rust van acht Ionische zuilen die een fronton schragen met een bas-reliëf van Godecharle. De decoratie van het interieur evolueerde met de instellingen die elkaar opvolgden. Na de onafhankelijkheid werden grote figuren en markante episodes uit het verleden van onze gewesten in beelden en schilderijen vereeuwigd.

Detail van het fronton van het parlamentsgebouw, *De Hypocrisie*, door Godecharle. Het bas-reliëf *De Rechtvaardigheid beloont de Deugden en straft de Ondeugden* moest diverse malen worden gerestaureerd. Reeds in 1810-1811 was het in slechte staat en een deel ervan stortte in bij de brand van 1820. Na herstellingen in 1860 en 1898 werd het op het einde van de jaren 1960 door een nieuwe kopie vervangen.

Na de werken als gevolg van de brand van 1883 werd het parlamentsgebouw onder leiding van Hendrik Beyaert heropgebouwd, waarbij de gevels wit pleisterd werden. In de jaren 1920 werd deze pleisterlaag opnieuw afgekapt, in weerwil van de erfdienstbaarheden uit de 18de eeuw die een witte pleisterlaag voorschreeven voor alle gebouwen van de Warandewijk.

De Hotels Belgiojoso en Bender op de twee hoeken van de Heraldiekstraat, vóór de bouw van het Koninklijk Paleis van Willem I. Hotel Belgiojoso, ontworpen door Guimard, werd voltooid in 1786. De binneninrichting is het werk van Montoyer. Residentie van de Franse prefect nadat Brussel na 1795 hoofdplaats was geworden van het Dijle-departement. Napoleon overnachtte hier bij zijn bezoek aan Brussel in 1803. Hotel Bender vertoont een zeer grote gelijkheid met het eerstgenoemde hotel.

HET KONINKLIJK PALEIS

De heropbouw van het oude hertogelijk hof bleef een wensdroom bij gebrek aan geld, maar daarachter ging nog een tweede reden schuil. Onder het bewind van

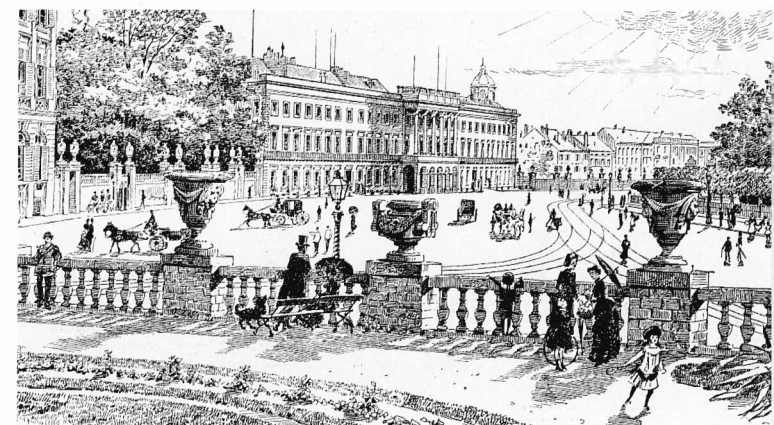
Maria-Theresia werd de macht van de gouverneur-generaal steeds meer beknot ten voordele van de gevolmachtigd minister. In die optiek was het begrijpelijk dat Wenen de gouverneur niet wou installeren in een nieuw paleis dat de hoogste macht zou symboliseren.

Oorspronkelijk stonden er vier hotels aan de Belle-Vuestraat, die onder Willem I de naam kreeg van Paleizenplein. De pendant van het *Hotel de Belle-Vue* op de hoek van de Hertogsstraat was het hotel Walckiers. Tussen beide en aan weerszijden van de Heraldiekstraat, die in het verlengde van de centrale dreef van het

park liep, stonden de hotels Bender en Belgiojoso, dit laatste de woning van de gevolmachtigd minister die Starhemberg opvolgde. Voor de bouw van beide huizen deed de regering andermaal een beroep op de vrijgevigheid van de abdij van Koudenberg. Toen deze in financiële moeilijkheden geraakte, sprongen andere religieuze instellingen bij met leningen en giften. Desondanks schoten de werken niet op en de regering dwong drie andere abdijen die op de benoeming van een abt of abdis wachtten, om de twee huizen te kopen en af te werken.

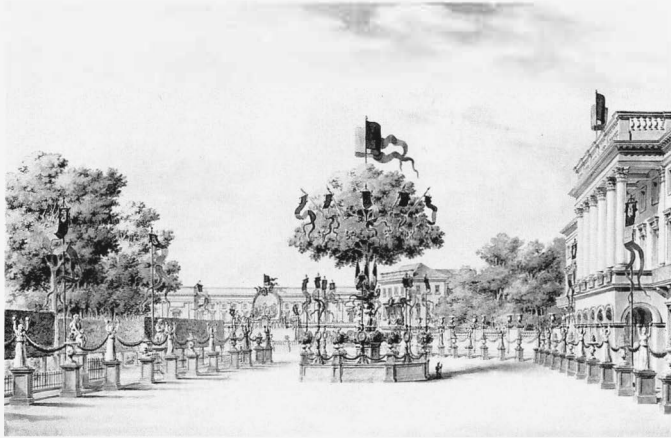
De Koudenberg opnieuw koninklijke residentie

In 1815 werden de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden herenigd onder prins Willem van Oranje-Nassau, die de titel van koning aannam. Daar de nieuwe grondwet bepaalde dat de

Zicht op het Koninklijk Paleis ten tijde van Willem I. Het uiterst sobere gebouw van Tilman-François Suys beantwoordde aan de uitdrukkelijke wens van de koning om elke overbodige luxe te bannen.

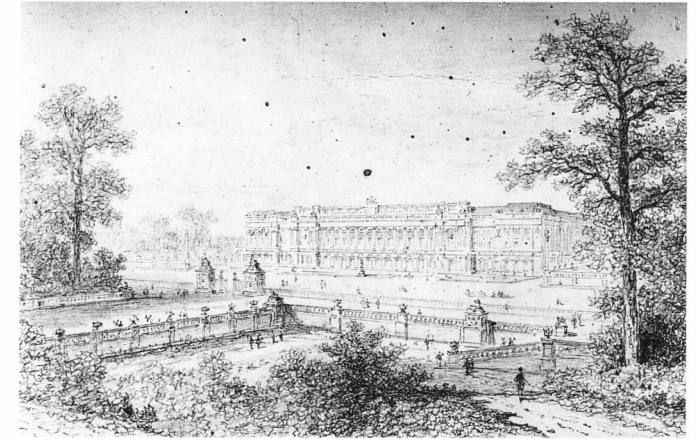
Zicht op het Paleizenplein bij de feestelijkheden voor het vijftienvestigjarig regeringsjubileum van Leopold I.

Zicht op het Koninklijk Paleis na 1904. Op de voorgrond, op de hoek van het Paleizenplein en de Hertogsstraat, het hotel Walckiers (waar nu de Civiele Lijst gevestigd is), dat in 1920 identiek herbouwd werd.

Staten-Generaal afwisselend in de beide hoofdsteden zou zetelen, moest de koning in Brussel over een waardig verblijf kunnen beschikken. Het paleis van Karel van Lotharingen was niet langer beschikbaar en daarom besloot de koning, zuinig als hij was, om de hotels Bender en Belgiojoso tot paleis te verbouwen. De opdracht daartoe werd toevertrouwd aan architect Ghislain-Joseph Henry, die een plan tekende om beide huizen te vergroten en tevens door een nieuwe gevel met elkaar te verbinden, waarachter een eretrap en een troonzaal zouden komen. Dat betekende

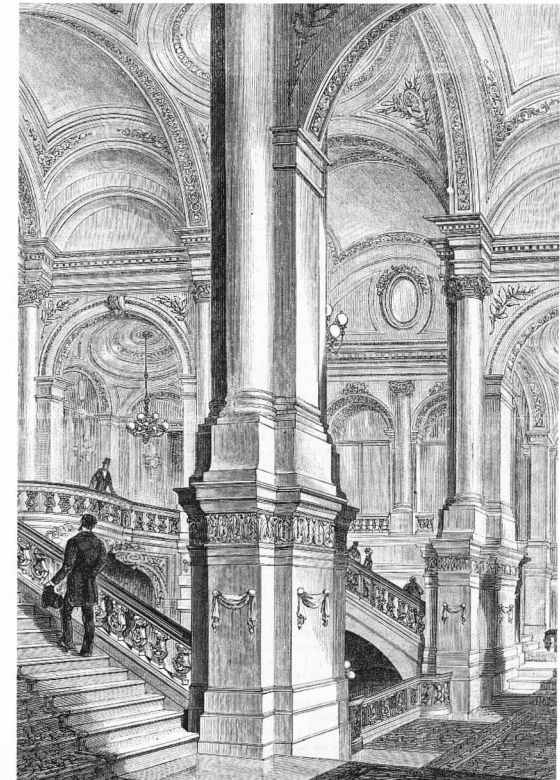
Project voor de gevel van het Koninklijk Paleis en de inrichting van de belendende percelen door Alphonse Balat.

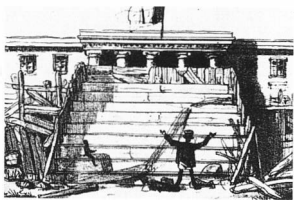

de dat de Heraldische straat werd afgesloten. De werken vorderden echter traag. Henry overleed en werd opgevolgd door Charles Vander Straeten en den laatste weer door Tilman-François Suys. Het paleis was klaar in 1829. Willem I kon eindelijk verhuizen, maar voor heel kort...

Na de Belgische onafhankelijkheid veranderde er weinig aan het paleis totdat Leopold II besloot zich te installeren in de linkervleugel. De veranderingen die hij liet uitvoeren, waren slechts vingeroefeningen voor de grootse urbanistische projecten die hij voor België in gedachten had. Vanaf 1861 zou architect Alphonse Balat het paleis eindelijk koninklijke allure geven met monumentale zalen en schitterende materialen en decors. Daartoe moesten de huizen worden afgebroken tussen het paleis en het hotel Belle-Vue, omdat ze het zicht belemmerden en de uitbreiding van het paleis verhinderden. Nieuwe vertraging en financiële problemen beletten de afwerking van de binneninrichting en de gevel. Het duurde tot 1897 eer er nieuwe kredieten werden vrijgemaakt en pas in 1903 werden de werken hervat. Na de dood van Balat bouwde Henri Maquet voort aan de reusachtige gevel die

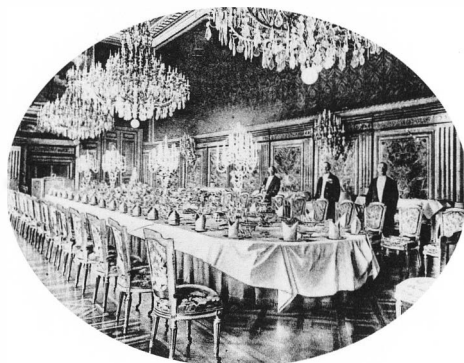
De majestueuze eretrap van Alphonse Balat.

Satire op de grote werken in Brussel onder Leopold II.

niets meer gemeen had met het bescheiden paleis van Willem I. De hotels Walckiers en Belle-Vue werden met het paleis verbonden door een paviljoen en vormden er op die manier één geheel mee. Voor het paleis werd een tuin aangelegd en ook het beeldhouwwerk werd niet vergeten. Het gevelfronton is van de hand van Thomas Vinçotte. Het was uiteindelijk Octave Flanneau die het paleis zou voltooien na de dood van Maquet, kort daarop gevolgd door die van Leopold II. Sindsdien is het uitzicht van het paleis niet meer gewijzigd. De koninklijke appartementen werden bewoond tot in 1935, maar na het tragische overlijden van koningin Astrid besloot Leopold III om in Laken te gaan wonen. En zo deden ook de koningen na hem.

Een banket in de marmerzaal van het Koninklijk Paleis.

In dezelfde collectie :

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (FR - NL - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (FR - NL)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (FR - NL - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (FR - NL)
5. DE HEIZEL (FR - NL - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (FR - NL)
7. DRIE VOORBEELDEN VAN PASSAGES UIT DE 19de EEUW (FR - NL - ESP - GB)
SINT-HUBERTUSGALERIEN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG
8. ANDERLECHT (FR - NL)
DE COLLEGALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (FR - NL - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (FR - NL)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK EN DE OUDE HAVENDOKKEN (FR - NL)
12. HET LEOPOLDSPARK ARCHITECTUUR EN NATUUR (FR - NL - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK (FR - NL - ESP - GB)
MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG
14. DE ARMAND STEURSSQUARE TE ST-JOOST-TEN-NODE (FR - NL)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (FR - NL)

Grafisme : La Page p.v.b.a.
Vertaling : Gitracom
Fotogravure : P. Leleux n.v.
Druk : P. François n.v.

© Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Dienst Monumenten en Landschappen
C.C.N.

Vooruitgangstraat, 80 - 1030 Brussel - Tel: 02/204 24 49

GEDRUKT IN BELGIE
WETTELIJK DEPOT: D/1995/6860/4

De collectie "Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis" wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedebouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

Het Koningsplein en de Warandewijk zijn een politiek machtscentrum sinds de Middeleeuwen. Het Hertogelijk Paleis, waarvan de Warande voortleeft in het Park van Brussel, werd na de brand van 1731 vervangen door een neoclassicistisch ensemble dat model staat voor de urbanistische opvattingen van de Verlichting.